

24 HAZİRAN SEÇİMLERİNİN SİYASİ ANLAMI

YERLİ-MİLLİ SİYASET VE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ

ALİ ASLAN

2018

24 HAZİRAN SEÇİMLERİNİN SİYASİ ANLAMI

YERLİ-MİLLİ SİYASET VE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ

ALİ ASLAN

COPYRIGHT © 2018

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Hasan Suat Olgun
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	9
TÜRKİYE SİYASETİNDE OTORİTE SORUNU	11
MİLLİ İRADENİN HAKİMİYETİ	14
CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ VE DEMOKRATİKLEŞME	19
DEMOKRATİKLEŞME KARŞISINDA MUHALEFET	22
SONUÇ	29

YAZAR HAKKINDA

Ali Aslan

University of Delaware (ABD)'de Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler okudu, 2012'de aynı üniversiteden doktora derecesini aldı. SETA İstanbul'da Toplum ve Medya Direktörlüğü'nde araştırmacı olarak çalışmaktadır. Çalışma alanları arasında uluslararası tarihsel sosyoloji, Türk dış politikası ve uluslararası siyaset yer almaktadır.

ÖZET

Analiz dört soru ışığında 24 Haziran seçimlerinin siyasi anlamını ortaya koymaya çalışmaktadır. İlk olarak şu soru sorulmaktadır: Türkiye’de siyasi partileri birbirinden ayıran temel sorunsal nedir? Analiz Türkiye’de siyasi partileri birbirinden ayıran temel meselenin “Otoritenin kaynağı nedir?” sorusu olduğunu ileri sürmektedir. Tarihi bir perspektiften bu mesele ele alındığında Türkiye’de modern demokratik siyasete geçişin başladığı yani monarşinin yerini cumhuriyet rejiminin almaya başladığı 19. yüzyıldan itibaren siyasette üç otorite iddiası ortaya çıkmıştır. Bu otoriteler sırasıyla millet iradesi, bürokratik irade ve birey/hukuk iradesidir.

Bu otorite iddiaları sırasıyla üç rakip siyaset ortaya koymuştur: demokratik, otoriter ve liberal. Otoriter siyaset monarşinin devrilmesinden sonra uzunca bir süre (1908-1950) ülkede tek başına hakim olmuştur. Çok partili hayata geçtiğimiz 1950’den itibaren demokratik ve liberal siyasetler ittifak halinde bürokratik oligarşinin otoriter siyasetine karşı mücadele vermiştir. Üç tarz-ı siyasetin çatışmasına sahne olan bu dönemin baskın tarafı otoriter siyasettir. 2002’den sonra otoriter siyasetin hakimiyeti sarsılırken AK Parti ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde milli iradeye yaslanan demokratik siyaset daha baskın olmaya başlamıştır. 24 Haziran seçimleri demokratik siyasetin otoriter siyaset karşısındaki nihai zaferini ilan edeceği ya da çatışmanın ileri bir tarihe erteleneceği önemli bir kırılma anını oluşturmaktadır.

Bu analiz tarihi-yapısal bir çerçeveden 24 Haziran seçimlerinin siyasi anlamını ortaya koymaktadır.

Analizde sorulan ikinci soru şu şekildedir: AK Parti siyaseti içerisinde yerli-millî siyaset nereye oturmaktadır? Analiz millî iradeyi siyasette tek ve en üst otorite olarak gören AK Parti'nin bunu yerli-millî siyasetle hayata geçirmeye çalıştığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda yerli-millî siyasete yaslanan AK Parti on altı yıllık iktidarı boyunca üç farklı siyasi özne ortaya koymuştur. 2002-2010 arasını kapsayan dönemde “özgürlükçü”, 2010-2016 arasında “medeniyetçi” ve 2016'dan günümüze ise “yerli-millî” siyasi özneyi inşa etmiştir. Bu üç siyasi öznenin inşasında AK Parti muhafazakar dindar toplumsal kesimleri merkeze alıp diğer toplumsal kesimleri ve talepleri kendisine katma ve böylece çoğulcu bir siyasi bütünlük inşa etmeye çalışmıştır. 24 Haziran seçimleri yerli-millî siyasi öznenin test edileceği tarihi bir an olacaktır. Seçim sonuçlarına göre AK Parti ya yerli-millî siyasi özneyle devam edecek ya da dördüncü bir siyasi özne inşasına girişecektir.

Analizde sorulan üçüncü soru şu şekildedir: Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin siyasi anlamı nedir? Analizde millî iradenin hakim otorite olarak görülmesi ve yerli-millî siyasetle bunun hayata geçirilmesinin AK Parti siyasetinin ideolojik “içeriği”ni oluşturduğu ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin bu ideolojik içeriğin siyasi “formu”nu teşkil ettiği fikri ileri sürülmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi 1876-1923 arasında sultan ile bürokrasi-eşraf bloğunun iktidarı paylaştığı anayasal monarşik siyasi form, 1923-1950 arasındaki tek parti iktidarı merkezinde kurulan bürokratik oligarşik siyasi form ve 1950-2016 dönemindeki merkezinde vesayetçi parlamentarizmin yer aldığı oligarşi ile demokrasi güçlerinin iktidarı paylaştığı yarı oligarşik siyasi formdan sonra modern Türk siyasetinde dördüncü siyasi formu oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi millet iradesini merkeze alan demokratik siyasi formun kurumsal iskeletidir. 24 Haziran seçimlerinin sonucuna bağlı olarak merkezinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yer aldığı demokratik siyasi formun tescil edilmesi ve köklenmesi ya da bunun gerçekleşmesinin ertelenmesi durumu ortaya çıkacaktır.

Analizde sorulan dördüncü ve son soru ise şu şekildedir: Muhalefet bloğu AK Parti'nin öncülük ettiği köklü siyasi değişim karşısında nasıl bir strateji izlemiştir? Analiz muhalefet bloğunun AK Parti'nin reformist ve ofansif siyaseti karşısında on altı yıl boyunca savunma pozisyonuna sıkışıp kaldığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda muhalefet bloğunun savunması üç döneme yayılmış ve üç farklı strateji takip edilmiştir. 2002-2010 arasını kapsayan ilk dönemde muhalefet bloğu iktidar alanını AK Parti'ye kaptırmama ve AK Parti'yi sindirme stratejisi izlemiştir. 2010-2016 arasındaki ikinci dönemde AK Parti'nin iktidar alanını genişletmesi ve derinleştirmesini durdurarak AK Parti'yi çevreleme stratejisi öncelikli tercih olmuştur. 2016'dan günümüze içinde bulunduğumuz üçüncü dönemde ise muhalefet bloğu savunma pozisyonundan kısmen sıyrılarak AK Parti'yi kendi muhafazakar dindar mahallesine hapsetme ve muhafazakar dindar mahalleyi içerden bölüp ayrıştırarak AK Parti'nin sosyolojik tabanını zayıflatma stratejisini devreye sokmuştur.

24 Haziran seçimlerine gidilen süreçte muhafazakar dindarların sembolik dünyasında önemli bir yer teşkil eden adalet vurgusunun artması, Saadet Partisi'nin ön plana çıkarılarak parlatılması ve Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı adaylığının zorlanması ve şimdilerde CHP adayı Muharrem İnce'nin dini ve Anadolu motifleriyle süslü “milletin adamı” popülizmine sarılması bu strateji kapsamında anlaşılmalıdır. 24 Haziran seçimlerinin sonuçlarına bağlı olarak ya AK Parti'nin muhalefetin çevreleme stratejisini kırarak yeniden toplumdaki nüfuzunu genişleteceği ve derinleştireceği bir dönemin başlangıcına ya da AK Parti'nin savunmada kaldığı muhalefet bloğunun ise çok daha bariz bir şekilde saldırı pozisyonunda yer alacağı bir döneme şahit olacağız.

GİRİŞ

Siyasi partiler toplumsal alandaki temel fay hatları ve ayrışmalar üzerinde yükselir. Bu fay hatları ekonomik göstergeler (zengin-fakir), toplumsal merkeze mesafe (şehir-kırsal), kültür-yaşam tarzı farklılaşması (laik-dindar) ve etnik ve mezhepsel ayrışmalar zemininde ortaya çıkacağı gibi sadece siyaset alanına has da olabilir. Siyasete özgü temel fay hattı otoritenin kaynağının ne olduğu sorusunda düğümlenir. Modern dönemde belli başlı alternatif otorite kaynakları millet, bürokrasi ve bireydir. Bu ayrışma sırasıyla “demokratik devlet”, “bürokratik devlet” ve “hukuk devleti” gibi jenerik ifadelerde somutlaşır.

Eğer siyasetle siyaset dışı sektörlerdeki fay hatları arasında bir karşılaştırma yapılacaksa hiç şüphesiz siyasetteki fay hattı diğer alanlardakine göre kategorik olarak üstündür. Bir başka ifadeyle siyasetteki fay hattı olan otorite sorunu birincil, diğerleri ise ikincildir. Siyaset dışı fay hatları siyaset alanına has fay hattı üzerinde yükselir. Bunun temel gerekçesi modern demokratik siyasetin en temel meselesinin toplumsal bütünü oluşturan geniş kesimlerin siyasi düzen içerisinde hangi pozisyonda yer alacağı yani yöneten mi yoksa yönetilen konumunda mı olacağı sorusudur. Zengin-fakir, şehirli-kırsal, laik-dindar ve karşıt milliyetçilikler gibi ayrışmalar genellikle bu sorun temelinde şekillenir. Örneğin bireyi ön plana çıkaran otorite iddiası zengini fakire, şehirliyi kırsal olana, laik olanı dindara ve azınlık milliyetçilerini çoğunluğa üstün tutar.

Siyasi mücadelelere öncelikli olarak siyaset sektörüne ait bu fay hattının yön vermesine daha çok demokratikleşme sürecini tamamlamamış, demokratik siyasi düzenin henüz tam anlamıyla yerli yerine oturmadığı ülkelerde rastlanır. Bunun en temel sebebi 19. yüzyılda ortaya çıkan yeni siyasi aktörün yani burjuva, bürokratik seçkinler ve soylu aristokrasi sınıfının dışında kalan geniş toplum kesimlerinin siyasi düzene dahil edilmemesidir. Demokratik toplumlar geniş toplumsal kesimlerin siyasi topluluğa dahil edildiği ve eşitlik ilkesinin baskın olduğu bir siyasi düzene sahiptir. Tüm herkes potansiyel olarak aynı anda yöneten ve yönetilen konumundadır. Bu tür toplumlarda siyasi mücadeleler –otorite konusunda çok fazla bir tartışma yaşanmadığından– genellikle siyaset dışı alandaki ayrışmalar veya siyasi düzenin bütününe dokunmayan ikincil önemdeki tartışmalar tarafından belirlenir.

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir başka husus ise iktidar mücadelesinde siyasi fay hatlarıyla siyaset dışı sektörlerdeki fay hatları arasında bir örtüşme yaşanmasıdır. Henüz tam anlamıyla demokratikleşmemiş siyasi düzenlerde çok daha fazla rastlanabilecek bu durum siyasi mücadelenin çok daha sert geçmesine, siyaset dışı mücadele yöntemleri ve şiddete başvurma bir seçenek haline gelmesine yol açar. “Otorite kim olmalı?” sorusuyla birleştiklerinde siyaset dışı ayrışmalar –örneğin laik-dindar, zengin-fakir veya şehirli-kırsal– çok daha keskin bir hal alır.

Türkiye’de siyaset otorite sorunu etrafında şekillenen siyasi ve siyaset dışı ayrışmaların örtüşmesiyle sertlik kazanan bir iktidar mücadelesince belirlenmektedir. Milli irade siyasetiyle dindar, fakir ve kırsal sosyoloji uyum içerisindeyken bürokratik veya birey iradesi siyasetiyle de laik, zengin ve şehirli sosyoloji örtüşme yaşamaktadır. Çok partili hayatın başlangıç noktası olan 1950’lerden itibaren görünürlük kazanan bu durum AK Parti’nin iktidara geldiği 2002’den itibaren çok daha belirgin bir hal almıştır. Siyasi otorite meselesi hiç olmadığı kadar siyasi tartışma ve

mücadeleleri belirler duruma gelmiştir.¹ Bunun temel sebebi uzunca bir süre otorite kaynağı olarak bürokrasiyi kabul eden siyasi partiler arasındaki görece düşük düzeyli siyasi mücadelelerin yerini bürokratik vesayetir iradesinin karşısına millet iradesini koyan güçlü bir siyasi aktörün ortaya çıkmasıdır. Daha önce 1950’lerde Adnan Menderes liderliğinde Demokrat Parti (DP) ve 1980’lerde Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisi (ANAP) döneminde kısa süreliğine ortaya çıkan ve bir şekilde geçirtilen bu siyasi durum AK Parti döneminde siyasetin temel çatışma noktası haline gelmiştir. AK Parti otoritenin kaynağı olarak millet iradesini öne sürmüş ve aynı zamanda zengin-fakir, şehirli-kırsal, laik-dindar ve azınlık-çoğunluk farklılaşmalarıyla bu siyasi ayrışma büyük oranda örtüşme göstermiştir.²

Buradan hareketle 2002’den bu yana gerçekleştirilen genel seçimlerin siyasi ve siyaset dışı ayrışmaların örtüşmesiyle şekillenen “total” bir iktidar mücadelesi olduğunu ileri sürebiliriz. 2002, 2007, 2011 ve 2015 (7 Haziran ve 1 Kasım) genel ve Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile 21 Ekim 2007, 12 Eylül 2010 ve 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği referandumları millet iradesiyle bürokratik vesayetir –zaman zaman birey hak ve özgürlükler siyasetiyle de etkileşim halinde– karşı karşıya geldiği, en temelde “Otoritenin kaynağı nedir?” sorusunun oylandığı seçimler olmuştur. On altı yıl boyunca devam eden bu karşılaşmalar sonucunda otoritenin kaynağı olarak millet iradesi peyderpey bürokratik vesayet ve diğer iradelerin yerini almıştır. Türkiye’de otorite zemini dönüşmüş ve millet iradesi hakim otorite haline gelmiştir.³

1. Cumhurbaşkanı Erdoğan 10 Ağustos’taki seçimlerden sonra (ve birçok defa) ülkedeki siyasi çatışmanın milli iradeyle statüko arasında olduğunu vurgulamıştır. “Başbakan Erdoğan: Bugün Milli İrade Kazanmıştır”, *Akşam*, 11 Ağustos 2014.

2. “Başbakan Erdoğan: ‘Yeter, Karar Milletindir’”, Haberler.com, 27 Mayıs 2007, <https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-yeter-karar-milletindir-haberi/>, (Erişim tarihi: 14 Haziran 2018).

3. CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu’nun göreve geldiği ilk günden (Mayıs 2010) itibaren “milli irade” ifadesine sıklıkla başvurması ve bunun üzerinden AK Parti’ye yüklenmesi bu değişimi göstermektedir. “Kılıçdaroğlu: Milli İrade Tutuklu”, *Milliyet*, 23 Nisan 2012; “Milli İradeyi Sattınız”, *BirGün*, 23 Nisan 2017; “Milli İrade Gasp Ediliyor”, Halk TV, 13 Mart 2018.

Lakin bu geçiş sürecinin tamamlandığını söylemek için henüz erkendir. 24 Haziran seçimleri bu süreçteki en kritik noktalardan biri olarak karşımızda durmaktadır. 24 Haziran’a bu özelliği kazandıran husus on altı yıllık dönemde yaşanan kırılmanın tamamlanma eşiğine ulaşması ve yeni bir dönemin başlangıç noktasında bulunmamızdır. Yeni dönemin temel niteliği millet iradesini merkeze alan bir kurumsallaşmanın –uyum yasalarının çıkarılmasının hemen ardından oluşturulacak yeni devlet yapısıyla– hem fiili hem de hukuki olarak siyasete şekil verecek olmasıdır. Bu haliyle 24 Haziran seçimleri sadece on altı yıllık süreçte kritik bir dönüm noktasını oluşturmakla kalmayıp Türkiye’de siyasi düzenin demokratikleşmesi sürecinin başladığı yani modern demokratik siyasetin kök saldığı 19. yüzyıldan günümüze yaşanan sürecin final karşılaşması durumundadır.

Dolayısıyla 24 Haziran seçimlerinde siyasi partilerin pozisyonlarının sağlıklı bir analizi –topluma sundukları vaatler gibi– ülke siyasetinin tarihi ve yapısal evrimini ıskalayan bir bakış açısı üzerinden değil ancak Türkiye’de siyaseti şekillendiren bu kadim mücadele çerçevesinde ele alınarak yapılabilir. Gerçekten de siyasi partilerin ve cumhurbaşkanı adaylarının kampanyalarına baktığımızda en temelde bu kadim otorite sorunu bağlamında bir ayrışma yaşandığını görmekteyiz. Örneğin 14 Mayıs’ta Ankara’da seçim kampanyasını başlatan İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener burada yaptığı konuşmada iktidarı milletin adamlarından alıp devletin adamlarına vermekten bahsetmekteydi.⁴ Bir kez daha milli iradenin otorite olduğu “yeni Türkiye” ile millet dışı otoritelere yaslanan “eski Türkiye” aktörleri arasındaki karşılaşmaya şahitlik etmekteyiz.

Bu analiz tarihi-yapısal bir çerçeveden 24 Haziran seçimlerinin siyasi anlamını ortaya koymaya çalışmaktadır. AK Parti’nin vücuda getirdiği yerli-milli siyaset ve Cumhurbaşkan-

4. “İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener Kampanyasını Başlattı”, CNN Türk, 14 Mayıs 2018.

lığı hükümet sistemini de bu çerçevede içerisinde değerlendirilmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada cevabı aranan sorular şu şekildedir: Türkiye’de siyasi partileri birbirinden ayıran temel sorunsal nedir? AK Parti siyaseti içerisinde yerli-millî siyaset nereye oturmaktadır? Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin siyasi anlamı nedir? Muhalefet AK Parti’nin öncülük ettiği köklü siyasi değişime nasıl bir reaksiyon göstermiştir?

TÜRKİYE SİYASETİNDE OTORİTE SORUNU

Otorite sorunu siyasi düzenin hangi iradeye yaslandığı ve yöneten ile yönetilenin ne şekilde ayrıştığı meselesine işaret etmektedir.⁵ Siyasi otorite siyasi düzenin ve bu düzeni yeniden üreten karar ve eylemlerin meşruiyet zeminini oluşturur.⁶ İktidarın karar ve eylemleri bu iradede neşet ettiği ve onunla çelişmediği sürece meşrudur. Örneğin demokratik bir siyasi düzende kralın kutsal yönetme hakkına ya da “aydınlanmış” bürokrat sınıfının iradesine yaslanan karar ve eylemler meşruiyet sorunuyla karşı karşıya kalır. Çünkü demokratik bir rejimde otoritenin tek kaynağı millî iradedir.⁷

Otoritenin kaynağı siyasetin derin yapısal zeminini teşkil eder ve diğer yapısal unsurlar ikincil konumundadır. Bu derin yapısal unsur siyasi aktörlerin hem kimlik hem de eylemlerinin belirlenmesinde anahtar rol oynar. İktidar mücadelesinin özünü de siyasi aktörlerin kendi kimlik ve çıkarlarını yapısal unsurlar haline getirmeleri ve hegemonya inşa etmeleri oluşturmaktadır.⁸ Başka bir ifadeyle bir kesime ait olanı genele ait

hale getirmek ya da tikel olanı evrensel kılmak siyasetin özünü meydana getirir. Dolayısıyla bir siyasi düzende iktidarı belli bir otorite zeminine taşımak ve burada tutmak iktidar ilişkilerinin ve genel olarak siyasi hayatın en temel çatışma unsurudur.⁹

Buradan hareketle siyasi düzeni jenerik olarak iki döneme ayırmak mümkündür. Bunların ilki tek bir otorite tanımının tüm siyasi aktörler tarafından kabul edildiği istikrar ve hegemonya dönemleridir. Diğeri ise farklı iradeleri otoritenin kaynağı şeklinde öne süren siyasi aktörlerin birbiriyle sıkı bir mücadele içerisinde olduğu hegemonik kriz ve geçiş dönemleridir. İkinci durumda otorite belirsizliği ve yapısal kırılma söz konusudur.¹⁰ Siyasi aktörler arasında otorite gibi temel bir meselede uzlaşma eksikliğinden kaynaklanan bu düzensizlik ortamında siyasi mücadeleler çok daha sert ve şiddetli bir hal alır.

24 Haziran seçimleri sadece on altı yıllık süreçte kritik bir dönüm noktasını oluşturmakla kalmayıp Türkiye’de siyasi düzenin demokratikleşmesinin başladığı 19. yüzyıldan günümüze yaşanan sürecin final karşılaşmasıdır.

Bürokrasinin Zaferi

Türkiye’de siyaset küresel bir nitelik taşıyan modernitenin de etkisiyle monarşik ve dini otoritenin sarsıldığı 19. yüzyıldan itibaren en temelde bir kriz ve geçiş dönemi özelliği göstermektedir.¹¹ Bu minvalde “Otoritenin kaynağı nedir?” sorusu bağlamında modern Türkiye siyasi tarihinde üç yapısal kırılma noktası tespit etmek mümkün-

5. Siyaset biliminin kurucu metinleri temel olarak bu meseleye odaklanılır. Bkz. Plato, *The Republic*, (Cambridge University Press, Cambridge: 2000); Aristotle, *The Politics and the Constitutions of Athens*, (Cambridge University Press, Cambridge: 1996).

6. Hakan T. Karateke ve Maurus Reinkowski, *Legitimizing the Order*, (Brill, Leiden ve Boston: 2005).

7. Carl Schmitt, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, (MIT Press, M. A.: 1985).

8. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, (Verso, Londra: 1985), s. 93-148.

9. Chantal Mouffe, *On the Political*, (Verso, Londra: 2005).

10. Ernesto Laclau, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, (Verso, Londra: 1990).

11. Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, (C. Hurst & Co. Publishers, Londra: 1998).

dür: Bunlardan ilki 19. yüzyılın ortalarında başlayıp 1876 ve 1908 uğrak noktalarında anayasal monarşi olarak somutlaşan ve 1920'lerin başında tamamıyla siyaset alanının dışına süpürülen sultan ile devlet bürokrasisi ve eşrafın oluşturduğu iktidar bloğu arasındaki mücadeledir.¹² Bu süreç siyasi düzende otorite zemininin monarşiden Batıcı devlet bürokrasisi iradesine dönüşümüne şahitlik etmiştir. Monarşik bir düzen öngören Osmanlı İmparatorluğu yerini bürokratik oligarşik bir ulus devlete bırakmıştır.

Gerçekten de 1920'lerde kurulan Cumhuriyet rejimi ülkenin siyasi düzeninde radikal bir yapısal dönüşüm gerçekleştirdi. Yeni rejim sultan-bürokrasi-tebaa üçlüsünden müteşekkil Osmanlı siyasi düzenini “padişahlık” makamını ortadan kaldırarak radikal bir şekilde dönüştürdü.¹³ Padişahlığın kaldırılmasında amaç –en azından iddia edildiği şekliyle– monarşik bir yönetime has olan tahakküm eden-edilen ayırımını sona erdirmektir.¹⁴ Oysa adalet kavramının kilit rol oynadığı Osmanlı siyasi düzeninde sultanın rolü devlet bürokrasisi ve imparatorluğun son iki yüzyıllık döneminde etkili bir konuma gelen eşrafın tebaaya tahakküm etmesini engellemek ve herkesi yerli yerinde tutmaktır.¹⁵ Sultan tahakküm eden değil tahakkümü engelleyen ya da en azından kendisinden beklenen rol itibarıyla adaleti sağlaması gereken siyasi aktördür.¹⁶

Geniş toplum kesimlerini devlet bürokrasisine karşı koruyacak padişahlık makamı ortadan kalkınca devlet bürokrasisi-eşraf iktidar bloğu ile geniş toplum kesimleri baş başa kalmış oldu.

Modern demokratik siyasetin alametifarikası iktidar konumunun içeriğinin boşaltılmasına siyasette yeni bir aktörün ortaya çıkışı yani millet kategorisinin tam manasıyla doğuşu eşlik etmiştir.¹⁷ Böylece milletin daha doğrusu siyasi bir kategori haline gelen ve aktörleşen geniş toplum kesimlerinin siyasi düzene dahil edilmesi sorunu çok daha akut bir hal almıştır. Ancak bu noktadan sonra bürokrasi-eşraf iktidar bloğunun milleti tahakküm altına aldığı otoriter ve Cumhuriyetçiliğin eşitlikçi ruhuna ve hukuki yönetim anlayışına ters düşen adaletsiz bir siyasi düzen ortaya çıkmıştır.¹⁸

Meseleyi ideoloji zeminine çekecek olursak Cumhuriyet'in vadettiği eşitliğin düşünsel temeli laik-milliyetçi kimlik olarak belirlenmişti. Bireyler bu laik-milliyetçi kimlikte özdeş ve böylece eşit kabul ediliyordu.¹⁹ Laik-milliyetçi kimlik kendi içine dönük olarak toplumu oluşturan bireyleri birbiriyle eşitlerken dışarıyla arasına sembolik bir set çekerek ve diğer milletlerden ya da “insanlık” kategorisinden farklılaştırarak toplumu ayrı bir millet yapıyordu. Bu kimliğe sahip olduğu ölçüde bireyler eşit vatandaş olarak kabul gördüler. Bu kimliğin dışında kalan ve özellikle “Anadolu Müslümanlığı”²⁰ kavramıyla bir araya gelen geniş toplum kesimleri pratikte ve hatta çoğu zaman hukuken eşit kabul edilmediler. Ancak tüm homojenleştirme ve asimilasyon çabalarına rağmen laik-milliyetçi kimlik toplumun geneline yayılmayı başaramadı ve demokratik açıdan meşru bir siyasi zemin oluşturamadı.²¹ Toplumun dar bir kesimi tahakküm eden, geri kalan geniş kesimi

12. Halil İnalçık, “Tanzimat Nedir?”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, (1941), s. 237-263.

13. Osmanlı siyasi düzeninin kendine has yapısı için bkz. Linda T. Darling, *A History of Social Justice and Political Power in the Middle East*, (Routledge, New York ve Londra: 2013).

14. Cecile Laborde ve John Maynor, *Republicanism and Political Theory*, (Blackwell Pub., Oxford: 2008).

15. Halil İnalçık, “Osmanlı Padişahı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 4, (1958), s. 68-79.

16. Cumhuriyet'in ilanıyla padişahın sembolik olarak yerini alan Cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığına yapılan sürekli vurgunun tarihi kökenini padişahın bu özel rolünde aramak gerekir.

17. Claude Lefort, *Democracy and Political Theory*, (Polity Press, Cambridge: 1988), s. 17.

18. Şerif Mardin, “The Just and the Unjust”, *Daedalus*, Cilt: 120, Sayı: 3, (1991), s. 113-129.

19. Demokrasi ile eşitlik ya da özdeşlik arasındaki özel ilişki için bkz. Carl Schmitt, *Constitutional Theory*, (Duke University Press, North Carolina: 2008), s. 257-264.

20. Ertuğrul Başer, “İlk Kez ‘Biz’ Olma İhtimalinin Önü Açıldı”, *Star*, 14 Nisan 2018.

21. Şerif Mardin, “Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?”, *Daedalus*, Cilt: 102, Sayı: 1, (1973), s. 169-190.

ise tahakküm edilen konumunda kaldı. Cumhuriyet ideali monarşinin kaldırılmasına indirgenen ve kağıt üzerinde kalan bir olgu olmanın ötesine geçemedi.

Cumhuriyet rejiminin kuruluşunu tamamlamasının ardından siyasi hayat genel hatlarıyla tahakküm eden konumunu ve oligarşik siyasi düzenini korumaya çalışan bürokrasi ve bu bloğun ürettiği dar bir kitleden oluşan “makbul” vatan-daşlarla geniş toplum kesimlerini tahakkümden kurtarmak isteyen muhalif siyasi hareketler arasındaki mücadeleler tarafından belirlendi. Genel bir bakışla bir tarafta da oligarşik statüko güçleri yer alırken diğer tarafta da mevcut siyasi düzeni radikal bir şekilde yeniden düzenleyerek Cumhuriyet rejimini gerçek anlamıyla tesis etmek isteyen demokrasi güçleri vardı.

Bürokratik Vesayetin Krizi

Otorite doğası gereği çift taraflı bir olgu olduğundan üzerinde otorite kurulan toplumsal kesimlerin onayı ve rızalarının alınmasına ihtiyacı vardır. Türkiye’de bürokrasi sınıfının otoritesi büyük oranda Kurtuluş Savaşı’na öncülük etmekten gelmekteydi. Millet Kurtuluş Savaşı’ndaki rolü nedeniyle özellikle orduyu meşru bir otorite kaynağı görüyordu. Ancak buna rağmen toplumsal alandan itirazlar yükselmeyen değildi. Bu sebeple bürokrasi sınıfı –kendi içindeki muhalifler başta olmak üzere– tüm siyasi rakipler ve toplumdan yükselen itirazlara karşı orantısız güç kullanmak zorunda kaldı. Bu sebeptendir ki 1925’te Cumhuriyetçi Terakkiper Fırkası ve 1930’da Serbest Fırka’nın kurulmasıyla çok partili hayata geçişin ardından otoriteyi milletle paylaşmak ve kendi otoritesini meşru hale getirmek için bazı girişimleri oldu.²² Ancak bu girişimler rejimin otoriter doğası gereği başarısızlıkla sonuçlandı. Bürokrasi sınıfının kendi iradesinin dışında başka bir iradeye en ufak tahammülü yoktu.

22. Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, (I.B. Tauris, Londra: 1993).

Dışarıdan gerçekleşmeyen ve gerçekleşmesi siyasi aktörler arasındaki güç dağılımının dengesizliği nedeniyle mümkün olmayan bu değişim iktidar bloğunun bizzat kendi içinden geldi. Bürokrasi-eşraf iktidar bloğu 1940’ların ikinci yarısından itibaren önemli bir krize maruz kaldı.²³ Bu kriz neticesinde bürokrasiyle eşraftan oluşan iktidar bloğunun siyasi organı olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kendi içerisinde bölündü. Bu gelişme otorite meselesi bağlamında ülke siyasetindeki ikinci büyük kırılmayı teşkil etti. CHP’den ayrılan büyük eşraf kesimi Adnan Menderes liderliğinde DP’yi kurdu. İki kesimin çıkarları arasındaki örtüşme zamanla kaybolurken ayrışmanın temelinde “Otoritenin kaynağı devlet mi birey mi olmalı?” sorusu yatmaktaydı. Bürokrasi sınıfı devleti en üst otorite görürken ve buna uyumlu politik tercihlerde bulunurken ekonomi alanında konumlanan eşraf kesimi ise doğal olarak daha çok bireyi otorite görmekte ve devletin toplumsal alana yönelik müdahalelerinden rahatsızlık duymaktaydı. Ayrışmanın başka bir yönü de toplumsal merkez ile çevrenin en tepesinde bulunan taşralı sermaye ve büyük toprak sahipleri arasındaki çıkar çatışmasıydı.

Bu kırılma yeni ittifakların yolunu açtı. Eşrafın önemli bir kısmı ile geniş toplum kesimleri bürokrasi ve laik-milliyetçi sınıfa karşı iş birliği yaparak yeni bir iktidar bloğu oluşturdu. Bürokrasi karşıtlığında bir araya gelen bu iktidar bloğunun baskıları sonucunda çok partili hayata geçildi ve 1950’de yapılan genel seçimlerde çoğunluğun desteğini alan DP iktidara geldi. Eşraf-millet ittifakında ağır basan taraf siyaset ve toplumun merkezine yakınlığı nedeniyle elbette eşraftı.

Eşraf ile millet arasındaki ilişki sultan ile tebaa arasındaki ilişkiyi çağrıştırmaktaydı. Eşraf millete padişahlık kurumunun sunduğu vaadi yani devlet bürokrasisi tarafından tahakküm edilmemeyi ve adaleti öneriyordu. Karşılığında da önemli bir destek görüyordu. Dolayısıyla millet

23. Kemal H. Karpat, *Turkey’s Politics: The Transition to a Multi-Party System*, (Princeton University Press, Princeton: 1959).

iradesi otoritenin kaynağı olarak zaman zaman dile getirilse de (“Yeter söz millet!”) bürokratik devlet otoritesinin karşısında otorite kaynağı olarak hukuk/birey yer almaktaydı.²⁴ Milli irade ancak bu liberal demokratik siyasi çerçeveye içerisinden süzülerek dile getiriliyor ya da yerel ve küresel iktidar ilişkileri hesaba katıldığında yapısal sınırlandırmalar nedeniyle liberal demokrat siyaset içerisinde vücut bulabiliyor ve bir anlam kazanıyordu. Mesela liberal demokrat siyasetin temel iddiası olan devletin sınırlandırılması ve iktidarın parçalanmasıyla milli iradenin önünün açılacağı ifade edilmekteydi. 1950’lerdeki DP dönemi gibi eşraf-millet iktidar bloğunun kısa bir duraklamanın ardından yeniden atağa geçtiği 1980’lerde Turgut Özal liderliğindeki ANAP dönemi de bu karakteristiğe sahipti. Millet iradesi ittifak içerisinde daha geri planda kalmaktaydı.

1950’den itibaren bürokratik irade iktidarı başkalarıyla paylaşmak zorunda kaldı. Bu durumda iktidarı paylaştığı siyaset kurumunu kısıtlayacak gibi bir çevreleme stratejisini devreye soktu. 1950’lerden itibaren eşraf-millet ittifakının “siyasi” iktidarına karşı halen devlette ağırlığını devam ettiren bürokrasi sınıfı ayrıcalıklı konumunu güvence altına alacak kurumsal düzenlemelere gitti. Eşraf-millet iktidarını devletten uzak tutmak adına siyasetin etrafını vesayet kurumlarıyla çevreledi, cumhurbaşkanlığı makamı ve siyasetteki uzantılarıyla siyaset kurumunu kendi içerisinde parçaladı. Merkezinde “vesayetçi parlamenter” hükümet sisteminin yer aldığı oligarşik bir siyasi düzen ortaya çıktı.²⁵ Bu yapısal çözümler sonuç vermediğinde ise ordu ve yargı bürokrasisi 1960, 1971, 1980, 1997 ve 2008’de olduğu gibi siyasete doğrudan müdahale yolunu seçti. Ancak tüm bu çabalara rağmen bürokrasi sınıfı eşraf-millet ittifakı karşısında peyderpey geri çekilmek zorunda kaldı.

24. Tanel Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti ve 27 Mayıs Darbesi*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2016).

25. Ali Aslan, “Türkiye için Başkanlık Sistemi”, *SETA Analiz*, Sayı: 122, (Nisan 2015).

Nasıl ki eşrafın bir kısmı bürokrasiyle iş tutmaya devam ediyorsa toplumun geniş kesimlerinin bir kısmı da eşrafla özellikle de büyük sermayeyle iş tutma konusunda pek gönüllü değildi. Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Görüş partileri bu gönülsüz kesimlerin siyasi temsiline soyunmuştu. Ancak bu partilerin temeldeki ayrışma noktası “merkez sağ” olarak kodlanan eşraf-millet ittifakının üzerinde yükseldiği birey otoritesine karşı millet iradesini savunmasıydı. Bu sebeple gerektiğinde merkez sağın ataklarına karşı devlet bürokrasisinin yanında yer alabiliyor ya da tarafsız kalabiliyordu. Ancak bu siyaset ülkeye radikal bir siyasi kırılmanın gerçekleşmesine yol açmıyor aksine milli irade lehine yapısal siyasi değişim ve dönüşümün önünü tıkıyordu.

MİLLİ İRADENİN HAKİMİYETİ

Milli Görüş geleneği içerisinde çıkan ve bir reform hareketi özelliği gösteren Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki AK Parti bu kırılmayı gerçekleştirmek adına önemli bir hamle yaptı. 2000’lerin başında çevrede konumlanan geniş toplum kesimleriyle eşrafı tekrardan bir araya getirecek bir koalisyon, bir iktidar bloğu oluşturdu. Ancak bu sefer baskın olan taraf ya da koalisyonun zemini olarak öngörülen otorite bireye/hukuka yaslanan değil milli iradeydi. Milli irade devletin millet karşısında sınırlandırılması gibi negatif bir siyasetle değil devletin bizzat meşruiyet zemini olmak kaydıyla pozitif bir siyaset çerçevesinde siyasi hayatta belirleyici oluyordu. Başka bir ifadeyle devlet ile milleti karşı kefelele koyan liberal demokrat bir siyasi anlayış değil devlet-millet bütünleşmesi ve birlikteliğini amaçlayan bir siyasi anlayış hakim hale geldi.

Bu önemli değişimi Cumhurbaşkanı Erdoğan Pınarhisar Cezaevi’nden tahliye olduktan sonra kendisini karşılamaya gelenlere şu şekilde ifade ediyordu:

Ülkemizin yüz yüze olduğu iç sorunlarla karşı karşıya geldiği uluslararası sorunlarla ve baskılarla başa çıkabilmenin en önemli şartı, milletin desteğine sahip milli politikalar geliştirmektir. Yerli bir duruşa, milli bir duruşa şiddetle ihtiyacımız var.²⁶

Millet iradesi sosyolojik gelişmelerin yani geniş toplum kesimlerinin toplumda azınlığı oluşturmuş ayrıcalıklı kesimlerle belli ölçüde bir eşitleme yaşaması neticesinde nihayet kendi başına bir iktidar zemini olma noktasına ulaştı. Özetle 1950'lerden itibaren bireyi temel otorite kaynağı olarak gören liberal demokrat siyasetin yedeğinde varlık gösteren milli irade siyaseti artık kendi ayakları üzerinde duracak noktada bulunuyordu.²⁷

AK Parti'nin iktidara geldiği 3 Kasım 2002 tarihi bu açıdan modern Türkiye siyasetindeki üçüncü kırılma anını temsil etmektedir. Bu dönemde milli irade siyasetin merkezine yerleşirken liberal demokratik siyasete has birey ve oligarşik siyasete özgü bürokrasi odaklı otorite iddiaları geri plana itildi. Bu dönemde 2002-2010 arasında iktidar mücadelesi bir yandan millet ile eşrafın bürokratik vesayete karşı ortak mücadelesine diğer yandan da bürokrasinin kendi içerisinde bölünmesine şahitlik etti. 2010-2016 dönemi ise bürokratik vesayetin eski ve yeni formlarıyla millet-eşraf ittifakına savaş açtığı ancak milli iradenin siyasette çok daha güçlü ve baskın hale gelmesiyle neticelenen bir dönem oldu. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin geri püskürtülmesinin ardından ise milli irade ülkedeki hakim otorite kaynağına dönüştü.

Günümüzde bürokratik otorite meşruiyetini yitirse de hukuk/birey iradesi yedeğinde varlığını sürdürmektedir. İktidardan düşmesi ve bürokratik iradenin siyasette ne yerel ne de küresel bir meşruiyete sahip olmaması dolayısıyla “devletin sınırlandırılması” anlayışıyla iktidara tutunmaya

ya da daha doğru bir ifadeyle milli iradeyi çevrelemeye ve zayıflatmaya çalışmaktadır. Liberal demokratik siyaset zemininde ya da bu siyaset dilini perdeleme yapma suretiyle varlığını sürdürme mücadelesi vermektedir. Muhalefetin 24 Haziran seçimlerine giderken oluşturduğu birçok farklı ve zıt görüşten bileşeni barındıran –Batı ile ilişkiler, küresel piyasalarla ilişkiler, Ortadoğu ve İslam dünyasıyla ilişkiler, Kürt meselesi vs. gibi birçok konuda karşı kutuplarda yer alan Kemalist, İslamcı, Türk ve Kürt milliyetçisi ideolojilerine sahip– siyasi ittifak milli irade karşıtlığı ve liberal demokratik siyaset zemininde bir araya gelmektedir. Siyasi iradeyi parçalayan ve milli iradeyi diğer iradeler karşısında zayıflatan vesayetçi parlamenter sisteme geri dönüş vaadi ve Cumhurbaşkanlığı sistemini bir güçler ayrılığı meselesine indirgeyen eleştirel dil muhalefetin milli irade karşıtlığının somutlaştığı ana gündem maddesi olarak karşımızda durmaktadır.²⁸

Milli iradenin otorite zemini olarak ülke siyasetinde hakim hale gelmesi yerli-milli siyasi öznenin inşası ve bu siyasi öznenin ortaya koyduğu siyaset aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Yerli-Milli Siyaset

Milli iradenin otorite zemini olarak ülke siyasetinde hakim hale gelmesi yerli-milli siyasi öznenin inşası ve bu siyasi öznenin ortaya koyduğu siyaset aracılığıyla gerçekleşmiştir. Peki yerli-milli siyasi özne ve bu siyasi öznenin vücuda getirdiği yerli-milli siyaset tam olarak nedir?

Türkiye’de yerleşik modern demokratik siyasetin en kritik ikinci boyutu –ilk boyut “Otoritenin kaynağı ne olmalı?” sorusu etrafında şekil-

26. “Cumhurbaşkanı Erdoğan Açıkladı, İşte Tarihi Manifesto”, *Milliyet*, 6 Mayıs 2018.

27. AK Parti'nin iktidarına temel aldığı “milli irade”ye yönelik keskin bir liberal-demokrat alerji söz konusuydu. Şahin Alpay, “Demokrasi Yalnızca ‘Milli İrade’ Değildir”, *Zaman*, 22 Mart 2013.

28. “Kılıçdaroğlu ile Akşener ‘Parlamenter Sisteme Dönüşü’ Konuştu”, *Cumhuriyet*, 4 Haziran 2018.

lenir– en kuşatıcı siyasi özneyi inşa etme mücadelesidir. Siyasi özne inşa etmenin yegane yolu da popülizmi ya da daha teknik bir ifadeyle “millet aklını/iradesini” ciddiye almaktan geçmektedir. Popülizm farklı toplumsal taleplerin birbirine eklenerek bir noktada toplanmasıyla en kapsayıcı siyasi özneyi oluşturmanın temel aracıdır.²⁹ Ancak ne yazık ki popülizm yanlış bir şekilde şovenist milliyetçiliğe ya da gerçeklerden kopuk seçim vaatlerini kapsayan bir siyasete indirgenirken siyasetin merkezinde siyasi özne oluşumu gibi varoluşsal bir meselenin olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir.³⁰ Oysa popülizm milliyetçilik veya başka bir ideoloji temelinde dışlayıcı bir olgu olmaktan ya da umut tacirliğinden çok daha fazlası demektir. Popülizm iktidarını kaybetmek istemeyen ya da iktidara gelmesi muhtemel olmayan zayıf bir siyasi aktörün elinde dışlayıcı bir araca dönüşeceği gibi iktidarını genişletmek ve derinleştirmek isteyen bir başka siyasi aktörün elinde kuşatıcı bir araç haline gelebilir. Siyasetin temelinde en kuşatıcı siyasi özneyi inşa etmek olduğunu anlayamayan yani popülizmin siyaset yapmanın yegane aracı olduğunu göz ardı eden siyasi aktörler de kaybetmeye mahkumdur.³¹

Yerli-Milli Siyasi Özne

AK Parti ile MHP ortak bir siyasi zemin bulmanın kolaylığıyla hızlı bir şekilde “Cumhur İttifakı”nı kurmuştur.³² Bu ortak siyasi zemin 15 Temmuz 2016’daki başarısız darbe girişimi sonrasında 7 Ağustos 2016’da “Yenikapı ruhu”yla dile gelen ve ülke içinde ve dışında terörle mücadeleye odakla-

nan somut siyasi hamlelerle –FETÖ’yle mücadele süreci, Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı hareketleri gibi– ete kemiğe bürünen yerli-milli siyasetti. AK Parti’nin siyasi serencamında yerli-milli siyaset muhalifler tarafından iddia edildiği gibi ne AK Parti’nin hegemonik düşüş yaşayarak kendi toplumsal sınırlarına çekilmesi³³ ne de muhafazakar-demokrat siyasetin yaşadığı ideolojik darboğaz nedeniyle popülist milliyetçiliğe sarılması anlamı taşımaktadır.³⁴ Yerli-milli siyasetle AK Parti ne dar cemaatçi bir siyasete ne de dışlayıcı bir otoriter devletçiliğe hapsolmuş durumdadır.³⁵

Yerli-milli siyaset tam anlamıyla AK Parti’nin on beş yılı aşkın siyasi tarihinde üçüncü siyasi özne oluşturma girişimidir.³⁶ Tüm bu siyasi özne inşa süreçlerinde odakta toplumda çoğunluğa sahip ve çevreden siyasetin merkezine doğru hareket eden muhafazakar dindar kesimler yer almıştır. Bu durum toplumun diğer kesimlerinin ötekileştirilmesi ve dışlanması anlamını taşımamıştır. AK Parti bir yandan muhafazakar dindarları merkeze oturturken öte yandan da diğer toplumsal kesimlerin taleplerini buraya eklemleyerek ülkedeki toplumsal cemaat –burada cemaatten kasıt muhafazakar ve laik kesimler gibi kimlik gruplarıdır– yapılarını aşmaya çalışmıştır. AK Parti siyaseti sürekli olarak toplumsal cemaat yapılarını aşan, kendi içinde olabildiğince çoğulcu bir siyasi özne inşa arayışı tarafından belirlenmiştir.³⁷ AK Parti’nin iktidarı elde etmesi ve sonrasında uzunca bir süre iktidarda kalmayı başarması siyasetin bu temel kuralını gerektiği gibi içselleştirmesinin bir sonucudur.

29. Ernesto Laclau, *On Populist Reason*, (Verso, Londra: 2005).

30. Murat Belge, “Popülizm, Faşizmin Ön Adımıdır”, T24, 4 Mayıs 2017; Etyen Mahçupyan, “AK Parti Niye Popülist Oldu?”, *Karar*, 5 Eylül 2017; Etyen Mahçupyan, “AK Parti Popülizme Muhtaç mı?”, *Karar*, 7 Eylül 2017; Ali Bayramoğlu, “AK Parti Popülizmin Neresinde?”, *Karar*, 8 Eylül 2017.

31. Popülizme pozitif bakış açısıyla bilinen siyaset bilimci Chantal Mouffe Türkiye’de verdiği bir röportajda AK Parti karşıtı muhalefetin siyasetin bu basit gerçeğini algılayamadığı eleştirisini getiriyordu. “Siyasette Doğru Yoktur”, K24, 19 Mart 2015.

32. “‘Cumhur İttifakı’ Protokolü YSK’ya Teslim Edildi”, Anadolu Ajansı, 4 Mayıs 2018.

33. İsmet Akça, “AKP ve Çatırdayan Hegemonya”, Başlangıç, 18 Kasım 2013, <https://baslangicdergi.org/akp-ve-catirdayan-hegemonya-ismet-akca>, (Erişim tarihi: 14 Haziran 2018).

34. Cennet Uslu, “İç Düşman ve İki Toplum”, Serbestiyet, 14 Ekim 2017.

35. Burhanettin Duran, “Yeni Bir Atatürkçülük mü Geliyor?”, *Sabah*, 14 Kasım 2017.

36. Ali Aslan, “Yerli ve Milli Siyaset”, *AK Parti’nin 15 Yılı: Siyaset*, ed. İsmail Çağlar ve Ali Aslan, (SETA Yayınları, İstanbul: 2017), s. 77-104.

37. “Erdoğan Bir Kez Daha Üst Kimlik Dedi”, CNN Türk, 17 Mart 2009.

Kuşatıcı bir siyasi özne inşası arayışındaki bu devamlılığa rağmen siyasi konjonktürden kaynaklanan dönemsel değişimler de söz konusudur. AK Parti on altı yıllık iktidarında birden fazla siyasi özne ortaya koymuştur. 2002-2008 arasındaki dönemde merkeze muhafazakar dindarları oturtmuş ve bu kesimlerin talepleriyle ülkede özgürlük talebi taşıyan diğer toplumsal grupları bir araya getirmiştir. Böylece bürokratik vesayeti geriletme ve müesses nizamı yerinden etme ortak paydasında buluşan “özgürlükçü” bir siyasi özne ortaya çıkmıştır.³⁸

Bürokratik vesayetin geriletmesinden sonra 2008-2015 arasında ise siyasi topluluğu bir arada tutacak yeni bir toplumsal proje ortaya konulmuştu. “Millî birlik ve kardeşlik” gibi bir söylemde temellenen bu toplumsal projede merkezde yine muhafazakar dindar toplum kesimleri yer almakla birlikte diğer tüm toplumsal kesimlerin özerklik ve farklılık talepleri de hesaba katılmaktaydı.³⁹ Açılım süreçleriyle tanınan bu toplumsal farklılıklar “medeniyet” üst kimliği ve ortak paydasında bir araya getiriliyordu.⁴⁰ Ortak tarihi geçmişten gelen “kader birliği” ve geleceğe uzanan “güçlü Türkiye” arzusu gibi temalar bu siyasi öznenin inşa sürecine damga vuruyordu.

Medeniyet siyasetinin ortaya koyduğu bu yeni siyasi özne laik toplum kesimlerinin özgürlükçü kanadında önemli ölçüde beklenen karşılığı buldu.⁴¹ Ancak toplumsal ve siyasi merkezle yolları ayrılan FETÖ’nün patlak veren sabotajları, ülke içerisindeki istikrarın dış politikada

otonomi arayışını tetiklemesini kabullenmekte zorlanan dış güçlerin müdahaleleri ve medya eliyle laik kesime yönelik pompalanan korku ve kutuplaştırıcı söylemin zamanla ağır basmasıyla medeniyet siyaseti çıkmaza girdi. Mayıs-Haziran 2013 Gezi Parkı Şiddet Eylemleri ile başlayıp 6-8 Ekim 2014 kanlı Kobani eylemleri, 15 Temmuz 2015 “devrimci halk ayaklanması” çağrısı ve artan çeşitli terör gruplarının saldırılarıyla süren ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimiyle sonlanan bu süreç sonunda medeniyet siyaseti terk edildi.

AK Parti iç ve dış boyutlarıyla muhalefetin siyasi özneyi yerinden edici bu hamlelerine gerekli karşılığı verememesi ve etkisiz kılınması nedeniyle siyaset değişikliğine gitmek zorunda kaldı. Bu yeni bir siyasi öznenin inşasına girişmek demektir. Daha önceki iki siyasi özne girişimi özgürlük ve farklılık taleplerini merkeze almaktaydı. Muhafazakar dindarlar, sol-liberal kesimler, Kürtler ve Aleviler gibi belli başlı toplumsal grupların talepleri bu siyasi özneyi oluşturuyordu. Ancak Gezi Parkı Şiddet Eylemleri ile Aleviler ve sol-liberaller, 6-8 Kobani eylemleri ve 15 Temmuz 2015 sonrasında hendek siyasetiyle Kürtlerin belli bir kısmı bu özgürlükçü siyasi özneyi reddetti. DEAŞ ve FETÖ gibi terör örgütlerinin saldırıları ve uluslararası operasyonlarla birleştiğinde bu şiddet içeren reddiyeler ülkede bir beka sorununu ortaya çıkardı. Bu şartlarda AK Parti iktidarı yeni siyasi özneyi güvenlik ve beka sorunlarını merkeze alarak inşa etme yolunu seçti.⁴² Bu beka sorunu hem otorite kaynağı olarak millî iradeyi hem de bir bütün olarak Türkiye Cumhuriyeti devletini kuşatmaktaydı.

Yerli-millî siyasi özne otorite kaynağı olarak millî irade ve Anadolu Müslümanlığını merkeze alan ideolojik dayanak noktası açısından AK Parti’nin on altı yıllık iktidarının önceki dönemleriyle bir devamlılık arz etmektedir. Güvenlik ve beka sorununu ülkenin en önemli meselesi

38. “‘Liberaller’ Kendi Yolunda”, *Radikal*, 30 Ocak 2011.

39. “Erdoğan: Demokratik Açılım Kavgasındayız”, NTV, 15 Ağustos 2009.

40. Burhanettin Duran, “AK Parti’nin İdeolojik Dönüşümünün Kodları”, *AK Parti’nin 15 Yılı: Siyaset*, ed. Nebi Miş ve Ali Aslan, (SETA Yayınları, İstanbul: 2018), s. 47-74.

41. Bu destek “Yetmez Ama Evet” sloganında etekemiğe bürünüyordu, “Yetmez Ama Evetçiler’ Kimlerdir?”, T24, 10 Eylül 2010, <http://t24.com.tr/haber/yetmez-ama-evet-ciler-kimlerdir,97360>, (Erişim tarihi: 14 Haziran 2018). Laik kesim içerisinde eski Türkiye’yi ölümüne destekleyenler ise “Yetmez ama evet” diyenleri çok ağır bir şekilde eleştiriyordu. Kadri Gürsel, “‘Yetmez Ama Evet’ NeDemektir?”, *Milliyet*, 6 Eylül 2010.

42. “Erdoğan: Türkiye Çok Büyük Bir Saldırı Altında”, *Sabah*, 11 Ocak 2017.

şeklinde gören ve talepleri bu çizgide şekillenmiş toplumsal kesimleri bir araya getirmesi açısından ise bir önceki dönemlerle farklılaşma söz konusudur. Bu siyasi özne inşasının merkezinde bir süredir saldırı altındaki muhafazakar dindar toplumsal kesimler yer alırken bunun dışında laik kesimden bağımsızlıkçılar ve milliyetçiler de bulunmaktadır.⁴³ Bu haliyle tek bir toplumsal cemaate indirgenemeyecek güvenlik ve beka taleplerine sahip farklı toplumsal kesimleri bir araya getiren bir siyasi özne görüntüsü çizmektedir.

15 Temmuz ülke tarihinde yerlilik ve milliliğin sosyopolitik hayatın, daha da açık bir ifadeyle devletin meşruiyet zemini haline gelmesinin milat noktasını oluşturmuştur.

Kendisinden önceki iki siyasi özne kadar kapsayıcı olmasa da (Ekim 2007’de cumhurbaşkanının halk tarafından seçimine yönelik referandumdaki yüzde 69’luk ve Eylül 2010’da Anayasa değişikliğindeki yüzde 58’lik oranlara karşı 16 Nisan 2017 halk oylamasında elde edilen yüzde 51’lik “evet” oranı bu karşılaştırma için bir kriter olabilir) yerli-millî siyasi özne şu an toplumdaki en kuşatıcı siyasi özne konumundadır. 16 Nisan 2017 halk oylamasındaki testi başarıyla geçmesi ve 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde AK Parti’ye getirdiği başarı bu gerçeği ortaya koymaktadır.⁴⁴

Yerli-Millî Siyaset Karşısında Muhalefet

Yerli-millî siyasetin genel olarak ülke siyasetine yaptığı dönüştürücü etkisine de bakmak gerekir. 15 Temmuz’la birlikte yerli-millî siyasetin ülkenin yeni siyasi “normal”i haline geldiğini söyle-

43. Alper Görmüş, “Ulusalçılar Boşa Kürek Çekiyor: Tabandaki ‘Erdoğan Nefreti’ Seyretilemez”, *Serbestiyet*, 16 Ekim 2017.

44. “Erdoğan: 550 Yerli ve Millî Vekil Göndermenizi İstiyorum”, *Sabah*, 20 Eylül 2015.

mek abartı olmaz. Muhalefetin Gezi Parkı Şiddet Eylemleri’nden itibaren devreye soktuğu liberal demokratik çizgideki “hak ve özgürlükler” ya da “iktidarın sınırlandırılması” söylemleri karşısında uzunca bir süre savunmada kalan AK Parti merkeze yerleşirken muhalefet savunma konumuna gerilemek zorunda kaldı. Kılıçdaroğlu’nun Haziran 2017’de başlattığı Ankara’dan İstanbul’a “adalet” yürüyüşü muhalefette oluşan bu gerilemeyi durdurma ve yerli-millî normal yerinden etmeye yönelik karşı bir hamleydi.⁴⁵ Batıcı bir dil üzerinden işleyen ve etkisini yitirmiş “özgürlükler” siyasetinin yerine iktidarın yerli-millî söylemiyle başa çıkabilecek ölçüde yerli bir siyaset görüntüsü sunan “adalet” odaklı bir siyaset benimsenmeye çalışıldı.⁴⁶

Lakin Kılıçdaroğlu’nun yürüyüşün finalinde Maltepe’de düzenlediği mitingde yaptığı konuşma yerli bir siyaset olarak adalet söyleminin içerisini doldurma konusunda büyük hayal kırıklığı yarattı. Konuşma yerlilik açısından adalet başlığının altını dolduramayan, halen Batıcı özgürlükler siyasetinin kodlarıyla donatılmış bir içeriğe sahipti. Yürüyüş ve konuşma soyut bir adalet çağrısının ötesine geçemedi. Adaletin içeriğinin ne şekilde doldurulacağı yani adaletten ne anlaşıldığı ve nasıl sağlanacağı konusu cevap bulamadı.⁴⁷

Her ne kadar CHP adalet odaklı siyasetin arkasını getirmese ve henüz başlangıç noktasında bulunsak da yerlilik ve millîğin artık hem iktidar hem de muhalefet için ortak zemin haline geldiğini ya da göz ardı edilemeyecek bir konum kazandığını kabullenmek gerekir.⁴⁸ AK Parti-MHP ittifakı savunmada kalmış görüntüsü veren CHP

45. “CHP’nin Adalet Yürüyüşü Başladı”, NTV, 15 Haziran 2017.

46. “CHP Sözcüsü Tezcan: Kurultayımızın Teması Adalet ve Cesaret Olacak”, NTV, 17 Ocak 2018.

47. “Kılıçdaroğlu’ndan Adalet Mitingi’nde 10 Maddelik Manifesto”, *BirGün*, 9 Temmuz 2017.

48. “Kılıçdaroğlu: Tek Yerli ve Millî Parti CHP’dir”, *Hürriyet*, 10 Ekim 2015; “Devlet Bahçeli’den Millî ve Yerli Vekil Açıklaması”, *Habertürk*, 22 Eylül 2015; Doğu Perinçek, “Yeni Dönemin Strateji ve Siyasetleri”, *Aydınlık*, 12 Eylül 2017.

ile diğer muhalifleri bu çizgiye gelmeye zorlama noktasında kurduğu baskıda büyük oranda başarılı olmuştur.⁴⁹ 15 Temmuz'un ve daha da spesifik olarak yerli ve yabancı muhalif aktörlerin beklemediği ölçüde milletin gösterdiği direncin ülkede bu ortak zeminin oluşmasını sağlayan yegane faktör olduğu aşikardır. Kısaca belirtmek gerekirse 15 Temmuz ülke tarihinde yerlilik ve milliliğin sosyopolitik hayatın, daha da açık bir ifadeyle devletin meşruiyet zemini haline gelmesinin milat noktasını oluşturmuştur.

Bu durum Türk siyasi tarihinde radikal bir yapısal kırılmayı temsil etmektedir. 1908'den itibaren birçok formuyla –liberalizm, sol, Kemalizm gibi– Batıcı siyaset devletin ideolojik meşruiyet zeminini oluşturmuştur. Bu durum ülkede partiler üstü bir nitelik taşıyan ve tüm kültürel kodlarıyla sınıfsal bir özellik barındıran iktidar mücadelesinin nirengi noktası durumundadır. Tüm siyasi parti ve aktörler adeta bir çıpa noktası durumundaki bu Batıcı ideolojiye göre pozisyon almak zorunda olmuştur. 15 Temmuz'la birlikte Batıcı siyaset bu konumunu kaybederken yeni çıpa noktası yerli-millî siyaset olmuştur.⁵⁰ Siyasi partilerin seçim kampanyalarına baktığımızda değişen dozajlarda ve sahiciliği sorgulanır olsa da kendilerini daha yerli-millî göstermeye çalışmaktadırlar. Örneğin CHP'nin cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce'nin en büyük siyasi sermayesi –zaman zaman sunumunda yüzeysel kaçşa ve basit hatalar yapılsa da– namaz, abdest, traktör, ayran, harmandalı gibi yerel sembollerle olan barışıklığıdır.⁵¹

49. "Cumhurbaşkanı Erdoğan: CHP'nin Bakışı Yerli ve Millî Değil", *Posta*, 21 Nisan 2018; "Kılıçdaroğlu'ndan Erdoğan'a: Sen misin Yerli ve Millî, Yoksa Ben miyim", T24, 21 Kasım 2017.

50. Yerli-millî siyasetin Türk siyasetindeki özel konumuna, özellikle laik-dindar kutuplaşmasıyla ilişkisine dair tartışma için bkz. Gürbüz Özaltnlı, *Siyasal Safflaşma Eksenleri Üzerine Düşünceler (1)*, Serbestiyet, 31 Ocak 2016; Alper Görmüş, "Temel Safflaşmanın Ekseni Değışiyor: Laiklik Yerine Millîlik (1)", Serbestiyet, 17 Ocak 2017; Alper Görmüş, "Temel Safflaşmanın Ekseni 'Laiklik'ten 'Millîlik'e Döndü mü?", Serbestiyet, 11 Eylül 2013; Alper Görmüş, "Yerli ve Millî Tutmadı, Çünkü...", Serbestiyet, 14 Eylül 2017.

51. "Muharrem İnce: Üniversitede Lakabım Hacıydı", *Posta*, 28 Mayıs 2018.

CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ VE DEMOKRATİKLEŞME

Nasıl ki millî iradenin hakim otorite kaynağı olarak kabul edilmesinde yerli-millî siyasetin rolü varsa yerli-millî söylemin ülke siyasetinin merkezine oturmasında da 16 Nisan referandumuyla gerçekleşen hükümet sistemi değışiminin önemli bir rolü bulunmaktadır. Çok daha yerinde bir ifadeyle yerli-millî siyaset millî iradenin otorite olarak kabul gördüğü siyasi düzenin ideolojik "içeriği"ni oluşturuyorsa Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi de bu siyasetin politik "form"unu teşkil etmektedir. Cumhurbaşkanlığı sistemi yürütme, yasama ve yargı gibi güçler arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesinden daha çok çeşitli iktidar odakları (millet, bürokrasi, sermaye, azınlıklar gibi) arasındaki iktidar ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini öngörmektedir. Cumhurbaşkanlığı sistemi millet iradesini siyasetin merkezine oturtmakta ve yerli-millî siyasetin ete kemiğe büründürülmesi anlamını taşımaktadır.⁵²

Özetleyecek olursak çıkış noktası milletin devlet yönetiminde tek söz sahibi olduğu bir siyasi kurumsallaşmanın ortaya konması olan Cumhurbaşkanlığı sistemi toplumun merkezine seslenmeden iktidara gelme yolunu tamamıyla kapamıştır. Topluma yabancı ve dar ideolojik siyasetin yerini yerli-millî siyasette somutlaşan demokratik bir sistem almıştır. Ülke siyasetinin bu demokratikleşme noktasına ulaşması uzun bir kurumsal değışim ve dönüşüm sürecinde ve iktidar mücadeleleri sonucunda gerçekleşmiştir. Bu noktadan bakıldığında modern demokratik siyasete geçişin başladığı 19. yüzyıldan itibaren Türkiye'de dört farklı siyasi form ya da devlet biçimi tecrübe edilmiştir. Bu siyasi formlar silsilesinde göze çarpan nokta iktidarın peyderpey millet iradesine, demokratik güçlere doğru kaymasıdır.

52. Ali Aslan, "Demokratikleşme Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Sistemi", *Sabah*, 18 Şubat 2017.

Anayasal Monarşi

Gerçekten de parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş yüz elli senedir ülkede yaşanan bir Cumhuriyetleşme ve demokratikleşme tecrübesi içerisinde anlam kazanmaktadır. Siyasetin metafizik sabitelerden kopmasıyla başlayan demokratikleşme süreci geniş bir döneme yayılmıştır. İlk dönemde sultan ile Bab-ı Ali arasında yaşanan çatışma daha sonra bürokrasiyle millet arasındaki bir kutuplaşmaya evrilmiştir. Yani monarşiden oligarşiye, oligarşiden de cumhuriyet ve demokrasiye doğru bir değişim ve dönüşüm söz konusudur.

1876'da ilan edilen Birinci Meşrutiyet ilk geçişin somutlaştığı noktadır. İlk defa sultan anayasal olarak toplumdan başka bir grubun baskısıyla sınırlandırılmıştır. Sultanın egemenliği, gücü ve hukuku daha öncesinde de sınırlandırılıyordu ancak bunda toplumsal aktörlerin bir rolü yoktur. O halde buradaki kritik nokta Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren sürdürülen devlet ile toplum arasındaki mutlak ayrışmanın sonlanmasıdır. Egemenliği sultanın tekelinden çıkaran parlamentonun tesis edilmesi, güçler ayrılığına doğru bir adım atılması yani tüm dünyada etkisi hissedilen ve gözlemlenen kadim siyasetten modern siyasete geçişin yaşanmasıdır.⁵³

Birinci Meşrutiyet'ten İkinci Meşrutiyet'e giden süreç bu geçişin sancılı olacağını göstermiştir. Parlamento açıldıktan kısa bir süre sonra kapatılmış yani geçiş kağıt üzerinde kalmıştır. Buna karşı İttihatçı muhalifler toparlanarak ve iyi organize olarak parlamentoyu bir darbe sonrasında 1909'da yeniden tesis etmişlerdir.⁵⁴ Bu sefer 1876'dan farklı bir şekilde hükümeti sultana karşı değil parlamentoya karşı sorumlu hale getirerek sarayın egemenliğini iyice daraltmışlardır. Bu noktadan sonra devlet yönetiminde sultan sembolik bir rol oynamaya başlamıştır. Özellikle

le 1913'ten sonra İttihatçılar tek parti iktidarını tesis ederek 1922 sonrasında küçük bir provasını sunmuşlardır.

Bürokratik Oligarşi ve Tek Parti İktidarı

Cumhuriyete gidilen süreçte saltanat tamamıyla kaldırıldı ve egemenlik millete verilmiştir. Ancak bu milletin egemen olacağı yani kendi kendini yöneteceği anlamını taşımamıştır. Burada millet teorik olarak sultan dışındaki herhangi "dünyevi ve halktan" bir otorite şeklinde anlaşılmalıdır. Pratikte ise egemenliğin taşıyıcısı bürokratik oligarşidir. 1923 bu anlamda monarşiden cumhuriyet ve demokrasiye değil oligarşiye bir geçiş niteliğindedir.⁵⁵

Cumhuriyetle oligarşi arasındaki temel fark ilkinde herkesin aynı anda yöneten ve yönetilen olması, ikincisinde ise sadece seçkin bir azınlığın yöneten konumuna erişmesi, toplumun geri kalanının ise yönetilen ya da tahakküm edilen konumuna indirgenmesidir. Türkiye 1923-1950 arasında kapsayan tek parti döneminde çok net bir şekilde yönetici sınıf ve yönetilenler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Batıcılığın ya da daha spesifik olarak laik-milliyetçi kimliğin taşıyıcıları doğal yöneten sınıfını teşkil ederken bu kimliğin dışında kalan geniş toplum kesimleri ise doğal yönetilen konumuna indirgenmiştir. Dolayısıyla bu ayırım sadece devlet bürokrasisi ile toplum arasında gerçekleşmemiş, toplum da ikiye bölünmüştür. Toplumsal alanda sürekli bir şekilde sınırlarının genişletilmesi için çaba gösterilen laik sosyoloji hem siyaseten hem de ekonomik olarak kollarını açmıştır.⁵⁶

Bu durumda ortaya çıkan tablo 1923-1950 arasında siyaset kurumunun tamamıyla işlev-

53. Nader Sohrabi, *Revolution and Constitutionalism in the Ottoman Empire and Iran*, (Cambridge University Press, Cambridge: 2011).

54. Şükrü Hanioglu, *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908*, (Oxford University Press, Oxford: 2001).

55. Türk siyasetindeki Cumhuriyetleşme serüveni ve farklı Cumhuriyetçilik gelenekleri için bkz. Banu Turnaoğlu, *The Formation of Turkish Republicanism*, (Princeton University Press, Princeton: 2017).

56. Tek parti iktidarı için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması, 1923-1931*, (Yurt Yayınları, Ankara: 1981).

sizleştirilerek devletle toplumun net bir şekilde birbirinden ayrı tutulmasıdır.⁵⁷ Siyasetin gerçek manasıyla işlevsel kılınması elbette bürokratik iradenin iktidarı milli iradeyle paylaşılması daha da kötüsü iktidarı tamamıyla milli iradeyle kaptırmasıyla sonuçlanabilirdi. Bu endişeler neticesinde 1925 ve 1930'daki çok partili hayata geçiş denemeleri Batılı bir toplum görüntüsü sergileme çabasından, siyasi bir makyajdan öteye geçememiştir. Böylece “içerik” olarak Batılı yani laik-milliyetçi ideoloji zemininde bir siyasi düzene sahip ancak form açısından Batı dışı yani despotizme göz kırpan bir tek parti diktası şeklinde kurumsallaşmış bir siyasi düzen ortaya çıkmıştır. Kısaca bu dönemin siyasi formu ve devlet yapılıması tek parti iktidarına yaslanan laik-milliyetçi bürokratik oligarşidir.

Yarı Oligarşi ve Vesayetçi Parlamentarizm

1950'de çok partili hayata geçilerek devletle toplum arasındaki ayrışmanın giderilmesine yönelik ilk ciddi adım atılmış, siyaset kurumu devletin tekelinden çıkarılarak özgür bırakılmıştır. Yaşanan bu radikal siyasi kırılma oligarşik yapıda büyük bir gedik açmıştır. Bu sebeple İttihatçı geleneği devam ettiren Kemalist bürokrasi çok partili hayata geçişi bir “karşı devrim” olarak adlandırmıştır.⁵⁸

On yıllık ara dönemi sonlandıran 1960 askeri darbesi ve sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası 1950 öncesine dönmek yerine parlamenter sistemi milli iradeyi sınırlayacak şekilde dizayn etmiştir. Buradaki denge devlet yönetiminde siyaset kurumu ile istikrarın sağlanması ancak siyaset kurumunun bürokratik oligarşinin kırılması çizgilerini aşmamasıdır. Bu denge 1961'de yasama organı ikiye bölünerek –Meclisin üst

kanadı oluşumu ve işleyişi açısından milletten kopuktur– ve siyasetin etrafı bürokratik vesayet kurumlarıyla donatılarak yapılmıştır. 1961 düzenine milletin tepkisi 1965'te Adalet Partisi'ni (AP) tek başına iktidara getirmek olmuştur. Ancak Süleyman Demirel ve AP kendisine verilen misyonu yani milli iradeyi hakim kılmayı yerine getirmekten hep uzak kalmıştır.⁵⁹

1982 Anayasası'yla ise bu sefer yürütme ikiye bölünerek ve siyasetin etrafı daha başka vesayet kurumlarıyla çevrelenerek oligarşik bir siyasi kurumsallaşma dizayn edilmiştir. Halkın 1982 düzenine tepkisi 1983'te ANAP'ı iktidara taşımak olmuştur. Ancak ANAP da aynen AP gibi sistemi dönüştürememiş ve özellikle Turgut Özal'ın partinin genel başkanlığından ayrılıp Çankaya'ya çıkmasının ardından milletle bağları kopmuş, siyasi meşruiyet ve anlamını da kaybetmiştir.⁶⁰

1990'lar 1961'de kurulan denge siyasetinin darmadağın olduğu ve devletin derin bir krize girdiği dönemdir. Bunda uluslararası ekonomik gelişmelerin rolü bulunduğu kadar sosyolojik dönüşümlerin etkisi de büyüktür. Ekonomi devletin kontrolünden çıktıkça, toplum şehirleştikçe ve çoğulculuştukça kontrol edilmesi zorlaşmıştır. Kemalist devletin krize cevabı ülkenin doğusunda sıkıyönetim uygulamak, batısında ise 28 Şubat ile siyaset kurumunu abluka altına almak olmuştur. Kısaca 1960'larda inşa edilen “yumuşak” ya da “yarı” oligarşik yapı sürdürülemez hale gelmiş, toplumsal talepleri devlete yönlendiremeyen ve rejime tehdit olarak algılayan bürokratik devlet aygıtı toplumsal talepleri bastırmayı seçmiştir.⁶¹

57. Mesut Yeğen, “Kemalizm ve Hegemonya?”, *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2009), s. 60.

58. Çetin Yetkin, *Karşı Devrim, 1945-1950*, (Kilit Yayınları, Ankara: 2011).

59. Tanel Demirel, *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2004).

60. ANAP'ın bu siyasi tecrübesi –reformist bir partinin müesses nizam tarafından yutulması– siyaset literatürümüze “ANAP'laşma sendromu” olgusunu kazandırmıştır. Mesela bkz. Muharrem Sarıkaya, “ANAP'laşma Sendromu”, *Habertürk*, 6 Ekim 2017.

61. Necmi Erdoğan, “Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya”, *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2009), s. 584-592.

Cumhuriyet ve Demokratik Düzen

Toplumun 1990'larda hakim olan düzene cevabı 2002'de AK Parti'yi tek başına iktidara taşımak olmuştur. Millet'in iktidarını gerçekleştirme misyonu bu sefer Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğindeki AK Parti'de tecessüm etmiştir. Ülkedeki siyasi formu ve devlet yapılanmasını yarı oligarşik bir yapıdan ya da karma bir rejimden demokratik bir kurumsallaşmaya götürmeye yönelik AK Parti iki önemli dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki siyaset kurumunun etrafını saran askeri ve sivil vesayet kurumlarını ortadan kaldırmak ve geriletmektir. 12 Eylül 2010'daki Anayasa değişiklikleri başta olmak üzere on altı yıllık süreçte demokratik siyasetin alanını hem bürokrasi ve sermaye hem de uluslararası güçlere karşı genişletecek köklü reformlar yapılmıştır.⁶²

İkinci dönüşüm ise siyasetin halkın iktidarını sağlayacak şekilde kurumsallaştırılmasıdır. Burada 2007'de cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi için gerçekleştirilen Anayasa değişikliği önemli bir kırılma anını oluşturmaktadır. 1982 Anayasası'nın siyasal sistem dizaynında cumhurbaşkanının misyonu rejimin bekçiliğini yapmaktı. 21 Ekim 2007'deki Anayasa değişikliğiyle beraber bu sistem bozulmuştur. 10 Ağustos 2014'te Erdoğan'ın doğrudan millet tarafından seçilmesiyle fiili olarak oligarşik bir siyasi formdan demokratik bir siyasi düzen ve devlet yapılanmasına doğru kritik bir adım atılmıştır. 16 Nisan 2017 referandumuyla bu fiili durum hukuki bir boyut kazanmıştır. Millet'in iktidarını garanti altına alacak bir siyasi kurumsallaşma hayata geçirilmiştir. Millet'in yıllardır siyasete yüklediği misyon en nihayet tamamına erdirilmiştir.⁶³

Özetle uluslararası siyaset boyutuyla birlikte düşünüldüğünde devletin yerel ve milli değer-

62. William Hale ve Ergun Özbudun, *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of AKP*, (Routledge, New York ve Londra: 2009).

63. Burhanettin Duran ve Nebi Miş, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2017).

ler zemininde milli iradeyi diğer tüm iradelerin önüne koyan bir kurumsallaşma içerisinde ve sert güç çatışmalarına gebe olan dünyada güçlü devlet yapısıyla yeniden inşası söz konusudur. Cumhurbaşkanlığı sistemi bu nedenle sadece yasa-yürütme-yargı arasındaki ilişkileri düzenleyen teknik bir hukuki mesele olarak görülemez. Cumhurbaşkanlığı sistemi Cumhuriyet'ten kopuş anlamında bir rejim değişikliği şeklinde de düşünülemez. Cumhurbaşkanlığı sistemi Türkiye Cumhuriyeti devletinin yeniden inşasını öngören kapsamlı bir dönüşüm sürecinin kritik bir adımı olarak anlaşılmalıdır. Bu dönüşüm sürecinin ulaşmayı hedeflediği nokta demokratik ve güçlü bir cumhuriyettir. Bu siyasi form yüz elli yılı aşkın bir süredir devam eden demokratikleşme ve bağımsızlık mücadelesinin zirve noktasını oluşturmaktadır.⁶⁴

DEMOKRATİKLEŞME KARŞISINDA MUHALEFET

Peki bu tarihi dönüşüm sürecinde muhalif siyasi aktörlerin izlediği strateji ve devreye soktuğu siyasi taktikler nelerdir? Son on altı yıllık dönemde laik kesimlerin etrafında kurgulanan siyasi-toplumsal muhalefetin stratejisi ve hareket tarzı genel itibarıyla AK Parti'nin durdurulması üzerine kuruludur. Muhalefetin AK Parti ve milli irade karşıtı siyasetini ise üç döneme ayırmak mümkündür.

Bürokratik Vesayetin Direnci (2002-2010)

2002-2010 arasını kapsayan ilk dönemde muhalefet temel olarak iktidar alanını boşaltmamak ve AK Parti'ye bırakmamak hedefiyle hareket

64. Ali Aslan, "Türk Dış Politikasını Anlamak için Kavramsal bir Çerçeve: Otonomi Arayışı", *AK Parti'nin 15 Yılı: Dış Siyaset*, ed. Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhanettin Duran, (SETA Yayınları, İstanbul: 2017), s. 17-40.

etti. Başka bir ifadeyle muhalefetin stratejisi devlet iktidarının kontrolünü muhafazakar dindar kesimlere kaybetmemek ve dolayısıyla bürokratik vesayetın savunusunu yapmak şeklinde gerçekleşti. Muhalefet AK Parti'nin "uluslararası güçlerin taşeronu" olduğu ya da "ülkenin gerici-liğe teslim olacağı" gibi iddialarla devlet iktidarının kontrolünü elinde tutmaya çalıştı. Bunun için toplumu laik-dindar şeklinde kutuplaştırma yoluna gitti.

Bunun somutlaştığı ve zirveye ulaştığı noktaların başında "Cumhuriyet mitingleri" gelmekteydi. 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolmasının ardından yerine kimin geçeceği tartışılmaya başlandı. AK Parti Mecliste çoğunluğu elinde bulunduruyordu ve 11. Cumhurbaşkanı'nın AK Parti'nin adayı olacağı kesindi. Bunun üzerine Nisan 2007'de cumhurbaşkanlığı koltuğuna muhafazakar dindar bir kişinin geçmesini engellemek için ülkenin farklı şehirlerinde protesto gösterileri başlatıldı. Mitinglerin sembolü üzerinde kalpaklı Atatürk resmi olan Türk bayrağıydı ve ana sloganları "laik cumhuriyeti koruma" ve "cumhurbaşkanının eşi başörtülü olamaz" şeklindeydi.⁶⁵

Ancak tüm bu uğraşlara rağmen Cumhuriyet mitingleri Mecliste cumhurbaşkanlığı seçimini engelleyemedi. AK Parti'nin adayı Abdullah Gül 357 oy alarak cumhurbaşkanlığı koltuğunun bir kolundan tuttu. Bunun üzerine ana muhalefetteki CHP Anayasa Mahkemesine (AYM) seçimin iptali ve diğer turların yürütmesinin durdurulması için başvurdu. CHP'nin iddiası 367 oy şartının sadece karar yeter sayısı olmadığı aynı zamanda toplantı yeter sayısı olduğu şeklindeydi. CHP Gül'ün seçildiği oturumda bu sayının yakalanmadığı ve bu sebeple seçimin geçersiz olduğunu ileri sürüyordu.⁶⁶

Bu arada 27 Nisan'da Genelkurmay Başkanlığının sitesinden "e-muhtıra" niteliğinde bir ba-

sın açıklaması yapıldı.⁶⁷ Bu basın açıklamasında özetle cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecinde laikliğin tartışma konusu haline gelmesinin endişeyle izlendiği, ordunun bu konuda taraf ve laikliğin kesin savunucusu olduğu belirtiliyordu. AK Parti iktidarı bildiriye orduya yerini ve sınırlarını hatırlatan sert bir cevap verdi. CHP'nin itirazını değerlendiren AYM 1 Mayıs 2007'de bu itirazı yerinde bulduğunu bildiren kararını açıkladı.⁶⁸ Bunun üzerine 6 Mayıs'ta cumhurbaşkanlığı seçimi için toplanan Meclis iki oturumda da toplantı yeter sayısına ulaşamadı ve Gül cumhurbaşkanı seçilemedi.

Bu durum karşısında AK Parti güven tazelenmek için sineyimillete döndü ve erken seçim kararı aldı. 22 Temmuz'da yapılan seçimlerde oylarını 12 puan artırarak -2002'de yüzde 34, 2007'de yüzde 46- iktidardaki konumunu pekiştirdi. Ancak 341 milletvekili sayısı ile 367 toplantı yeter sayısına erişemiyordu. MHP'nin devreye girmesiyle bu sorun çözüldü. Üçüncü turda 448 milletvekilinin katıldığı oturumda Gül oyların 339'unu alarak 11. Cumhurbaşkanı seçildi.⁶⁹ Seçimlerin öncesinde AK Parti cumhurbaşkanının seçilmesine yönelik bir Anayasa değişikliği teklifi sunmuştu. Ancak zamanın Cumhurbaşkanı Sezer teklifi kabul etmeyerek referanduma götürdü. 21 Ekim 2007'de düzenlenen ve katılımın yüzde 67 civarında olduğu referandumda Anayasa değişikliği teklifi milletin yüzde 69'luk "evet" oyuyla kabul edildi. Bu teklif "cumhurbaşkanının meclis yerine doğrudan halk tarafından seçilmesi", "cumhurbaşkanının görev süresinin yedi yıldan beş yıla indirilmesi" ve "cumhurbaşkanının üst üste iki dönem görev yapması" gibi maddeleri içeriyordu.⁷⁰

67. "Genelkurmay'dan Çok Sert Açıklama", *Hürriyet*, 29 Nisan 2007.

68. "Anayasa Mahkemesi 367 Şart Dedi", *Hürriyet*, 2 Mayıs 2007.

69. "Abdullah Gül, 339 Oyla Cumhurbaşkanı Seçildi", *Yeni Şafak*, 28 Ağustos 2007.

70. "Referandumdan 'Evet' Çıktı", *Sabah*, 21 Ekim 2007.

65. "Cumhuriyet 'Çağlayan'ı", *Hürriyet*, 30 Nisan 2007.

66. "CHP'den 367 Başvurusu", *Milliyet*, 27 Nisan 2007.

Bu değişikliğe karşı muhalefetin hamlesi 14 Mart 2008'de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya tarafından AK Parti'ye "laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği" iddiasıyla AYM'de kapatma davası açılmasıydı.⁷¹ 30 Temmuz 2008'de AYM kararını açıkladı. On bir üyeli AYM altıya karşı beş oyla AK Parti'nin kapatılması istemini reddetti. Ancak parti Hazine yardımlarının yarısından mahrum bırakılmasına karar verilerek ciddi bir şekilde cezalandırıldı.⁷² Mahkemenin kararını açıklayan dönemin AYM Başkanı Haşim Kılıç toplumun aşırı derecede kutuplaştığından bahsediyor ve gerginliğin bir an önce toplumsal uzlaşma sağlanarak hafifletilmesi çağrısında bulunuyordu. Benzer çağrıların muhalefet tarafından günümüzde de yapılması manidardır. Ülkede yaşanan köklü yapısal değişim kutuplaşmaya indirgenerek ya da uzlaşma dayatmasıyla boğulmaya çalışılmaktadır.⁷³

AK Parti iktidarının buna cevabı 12 Eylül 2010'da gerçekleştirilen Anayasa değişikliği referandumuydu. HDP'nin 2010 sürümü olan Barış ve Demokrasi Partisi'nin (BDP) boykot kararı sonucu katılım oranının yüzde 73'te kaldığı referandumda "evet" oylarının oranı yüzde 58, "hayır" oylarının ise yüzde 42 idi. Değişiklik öngörülen maddelerde ilk bakışta göze çarpan AYM ve HSYK'nın yapısının değiştirilmesi ve askeri mahkemelerin görev alanlarının belirlenmesiydi. Ancak bunlardan daha önemlisi AYM'nin siyasi parti kapatma ya da siyasi partileri Hazine yardımıyla mahrum bırakma kararları almasının zorlaştırılmasıydı.⁷⁴ Daha önce basit çoğunluk kuralı uygulanırken değişiklikte birlikte toplantı katılım sayısının üçte ikisiyle kararların alınması öngörülüyordu. Böylece yargı bürokrasisinin siyaset kurumu üzerindeki vesayeti geriletiliyordu.

71. "AK Parti'ye Kapatma Davası Açıldı", Haber 7, 14 Mart 2008.

72. "AK Parti Kapatılmasının Kararı Çıktı", *Milliyet*, 30 Temmuz 2007.

73. Erdoğan'ın Ağustos 2014'te Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmasının ardından yaptığı "uzlaşma" yorumu bu bağlamda oldukça manidardır. "Erdoğan: Uzlaşma Çatıda Değil, Tabanda Olmuştur", *Türkiye*, 10 Ağustos 2014.

74. "Türkiye Bu Maddelere 'Evet' Dedi", *Takvim*, 12 Eylül 2010.

FETÖ-CHP-PKK İttifakı (2010-2016)

2010-2016 arasını kapsayan ikinci dönemde ise muhalefet AK Parti'nin toplumsal alandaki iktidarını derinleştirme ve genişletme hamlelerini akamete uğratmaya, AK Parti'yi durdurmaya odaklı bir mücadele sergiledi. 2010'dan önceki dönemde Kemalizm adına demokratikleşmeye direnen CHP'nin kabuk değiştirerek ortaya çıkan post-Kemalist dönemde giderek hırçınlaştığı ve farklı bir hüviyete büründüğüne şahit olundu. Gerçekten de post-Kemalist dönem Türkiye'de farklı bir iktidar mücadelesinin başlangıcını teşkil etti.⁷⁵ Bir yandan FETÖ vesayetten boşalan devlet bürokrasisine tek başına kurularak devleti diğer toplumsal gruplara kapama ve siyaset kurumunu daraltma ve boğma mücadelesine girişti. FETÖ'nün amacı dini görünümü totaliter bir toplumsal düzen inşa etmektir.⁷⁶

FETÖ'nün yanı sıra PKK-HDP ise ulusal alanda yaşanan karmaşadan ve Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan bölgesel altüst oluşlardan faydalanarak toplumun ana gövdesinden kopma mücadelesine tuttu. Demokrasiden aynı ölçüde hazzetmeyen bu iki terör odağı devlet otoritesini ve iktidarı ayakta tutan AK Parti'ye zaman zaman iyice aşkar olacak şekilde birlikte saldırdı. Vesayet rejiminin yegane temsilcisi CHP ise demokratik toplumsal düzende herhangi bir iktidar şansının olmadığı bilincinde olarak otoriter siyasi kodları nedeniyle tesis edilen demokratik siyaset zeminini hedef tahtasına koydu. Dolayısıyla bu üç antidemokratik iktidar odağı ortak bir amaçta bir araya geldiler: Milli iradeye yaslanan demokratik toplumsal düzenin tesisini engellemek. Bu mücadelede FETÖ'nün başrol, CHP'nin ise baş figüran görevi gördüğünü söylemek gerekir.

75. Ali Aslan, "Post-Kemalist Türkiye'de Siyaset", *AK Parti'nin 15 Yılı: Siyaset*, ed. Nebi Miş ve Ali Aslan, (SETA Yayınları, İstanbul: 2018), s. 13-46.

76. Ali Aslan, "The Rise and Fall of FETO in Turkish Politics", *The New Turkey*, 27 Temmuz 2017.

Bu ittifak genel olarak AK Parti'yi iki yönlü kuşatma stratejisi üzerinden şekillendi. Bu bağlamda AK Parti hem Türk toplumu hem de uluslararası kamuoyu nazarında gayrimeşrulaştırılmaya ve siyaset dışına itilmeye çalışıldı. Ayrıca ittifak zamanla daha somut bir hal aldı. CHP başlarda FETÖ'nün AK Parti iktidarına yönelik hamlelerini sadece izlemek veya fırsata çevirmekle yetinirken daha sonraki süreçte ittifak beraber oyun kurma ve rol paylaşımı noktasına evrildi.

Bunun ilk örneği Eylül 2011'de MİT ile İmralı arasındaki Oslo görüşmelerinin FETÖ ve yabancı istihbarat örgütleri tarafından sızdırılmasıydı. Bu hamle Kürt sorununun çözümü ve siyasetin normalleşmesinin sabote edilmesini hedefliyordu. Olay patlak verince CHP'nin tavrı "Nasıl olur da devlet terör örgütleriyle görüşebilir" itirazı çizgisinde şekillendi. CHP bunun devamı niteliğinde Şubat 2012'deki MİT krizinde de benzer bir pozisyon aldı. Oysa aynı CHP başka bir terör örgütü olan FETÖ'nün operasyonu henüz lider değişimine gitmiş, 22 Mayıs 2010'da Deniz Baykal'ın yerine Kılıçdaroğlu getirilmişti.⁷⁷ Aynı dönemde FETÖ'nün 12 Haziran 2011 genel seçimleri öncesinde çizgisini beğenmediği MHP'ye kaset operasyonu çektiği ve partide kritik pozisyonda bulunan birçok milletvekilinin istifası zorunda kaldığını da burada not etmek gerekir.⁷⁸

İttifakın daha ileri bir boyuta taşınması Mayıs-Haziran 2013'te Gezi Parkı Şiddet Eylemleri sırasında gerçekleşti. FETÖ'nün tezgahladığı ve ustaca organize ettiği olaylara CHP ve toplumsal uzantıları açık destek verdi. Kılıçdaroğlu yaptığı açıklamalarda olayı demokrasi isteyen toplumla "otoriter" bir iktidar karşıtlığı üzerinden değerlendirdi.⁷⁹ Otoriterleşme ve tek adam söylemi üzerinden AK Parti iktidarının toplumsal meşruiyetinin altının oyulması, iktidarını topluma

yayma hamlesinin önünün alınması ve nihayet otorite boşluğu yaratılması hedeflenmekteydi.⁸⁰ Ancak AK Parti'yi Arap Baharı sürecinde çöken diktatoryal yönetimlerle eşitleme çabası millet tarafından kabul görmedi.

Bunun üzerinden çok geçmeden dersane tartışmaları ısınan gündem 17-25 Aralık 2013 yargı darbe girişimiyle sarsıldı. Bu sefer FETÖ "yozlaşmış" bir iktidar algısı yaratarak AK Parti'nin toplumsal meşruiyetini zayıflatma ve iktidarın önünü kesme yoluna gidiyordu. Bu süreçte CHP daha da açıktan tavır alarak "Darbe girişimi yolsuzluğu asla aklamaz" propagandasına girişti.⁸¹ Meşru siyasi iktidara karşı yapılan açık darbe girişimini sorun etmek yerine darbecilerin söylemine yaslanmayı tercih etti.⁸² İttifakın iyice belirginleşmesi kamuoyunda Kılıçdaroğlu'nun darbe girişiminden bir hafta önce Aralık başında yaptığı ABD gezisine yönelik tartışmaları başlattı. Kılıçdaroğlu'nun bu gezide ABD'li bazı yetkililer ve FETÖ mensuplarıyla görüşerek fikir alışverişinde bulunduğu iddia edildi.⁸³

Bu olaylar sıcaklığını korurken ve 30 Mart 2014 yerel seçimleri yaklaşırken Ocak 2014'te MİT turları krizi gerçekleşti. Otoriterlik propagandası tutmayınca bu sefer Türkiye'yi uluslararası alanda teröre destek veren ülke durumuna düşürmek için FETÖ tarafından tezgahlanmış bu operasyon devreye sokuldu. Bu operasyon bölgede DEAŞ terörünün zirve yaptığı bir zamanda gerçekleşiyordu. Yerel seçimler öncesi devletin zirvesinin Suriye meselesini ele aldığı gizli toplantı kayıtlarının sızdırılmasını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Kılıçdaroğlu burada da

77. "CHP Oslo Belgelerini Açıkladı", CNN Türk, 18 Eylül 2012.

78. "Bahçeli A Takımını Kaybetti", *Habertürk*, 22 Mayıs 2011.

79. "Kılıçdaroğlu'ndan Gezi Parkı Açıklaması", *Hürriyet*, 2 Haziran 2013.

80. "Kürkçü: Gezi Direnişi AKP Hegemonyasını Yıktı", *Demokrat Haber*, 12 Temmuz 2013, <https://www.demokrathaber.org/roportajlar/kurkcü-gezi-direnisi-akp-hegemonyasini-yikti-h20498.html>, (Erişim tarihi: 14 Haziran 2018).

81. "Darbe Girişimi Yolsuzluğu Asla Aklamaz", *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 2016.

82. Fahrettin Altun, "CHP'nin Kirli İttifakı", *Sabah*, 19 Haziran 2017.

83. "CHP'den 'Cemaat Görüşmesi' Açıklaması", *Habertürk*, 5 Aralık 2013.

FETÖ'nün operasyonunu görmek yerine terör örgütünün istediği çizgide Türkiye'yi Suriye'deki terör örgütlerine silah sağlamakla suçluyordu.⁸⁴

Bu noktada PKK-HDP muhalefetin “kutsal ittifak”ına yavaştan giriş yaptı. 2014'te bazı HDP'li vekillerin fitilini ateşlediği 6-8 Ekim Kobani olayları ve Temmuz 2015'te başlayan hendek siyaseti, Temmuz 2015'te Suruç'ta, Ekim 2015'te Ankara Tren Garı'nda, Haziran 2016'da İstanbul Atatürk Havalimanı'nda ve Ağustos 2016'da Gaziantep'te düzenlenen kanlı DEAŞ terör eylemleri –FETÖ'nün suistimalinin olduğu Mayıs 2013'teki kanlı Reyhanlı saldırısını da elbette unutmamak gerekir– ve en son Aralık 2016'da Beşiktaş'ta PKK bağlantılı TAK'ın üstlendiği bombalı saldırılarla Türkiye adeta bir terör çemberine alınıyordu. Türkiye terör örgütleri tarafından kuşatılırken CHP'nin tavrı tam da bu örgütlerin istediği türdendi. Kılıçdaroğlu ısrarla AK Parti iktidarını “cihatçı” teröre destek olmakla suçlama ya da güvenlik zafiyeti üzerinden yıpratma yoluna gidiyordu.⁸⁵

24 Haziran seçimlerinde yaklaşık yüz elli yıllık bir siyasi mücadelenin oylanacağı anlaşılmaktadır.

CHP'nin FETÖ ile ittifak ve etkileşimine 15 Temmuz başarısız darbe girişimini hem de davaların görülmeye başlandığı bir zaman diliminde dozajını daha da artırarak “kontrollü darbe” ve “20 Temmuz darbesi” gibi ithamlarla sulandırma çabalarını, Ağustos 2014'teki Cumhurbaşkanlığı seçiminde “çatı aday” belirlenmesinde FETÖ'nün rolünü, 7 Haziran ve 1 Kasım

84. “MİT Tırları Haberine Muhalefetten Tepki”, *Hürriyet*, 29 Mayıs 2015.

85. “Kılıçdaroğlu'ndan Başbakan Yıldırım'a İŞİD'le İlgili 11 Soru”, *Hürriyet*, 30 Haziran 2016.

2015 genel seçimlerinde FETÖ'nün CHP'ye sağladığı taktiksel desteği ve en son 16 Nisan 2017 referandumu sürecinde FETÖ'nün “hayır” bloğu içerisindeki etkinliğini de ayrıca eklemek gerekir.

AK Parti'yi Geriletme Siyaseti (2016-?)

Bu stratejinin AK Parti'yi durdurma ve siyaset değişikliğine zorlamada belli ölçüde başarılı olduğunu teslim etmek gerekir. Bu süreçte AK Parti'nin laik toplum kesimleri üzerindeki etkisi mümkün mertebe geriledi. Bu toplumsal cemaatin çerperinde yer alanlar –ve hatta sayıları sınırlı da olsa bazı muhafazakar dindarlar– dahi bu stratejiyle AK Parti'ye karşı harekete geçirilebildi. Zamanla laik kesimlerle PKK çizgisindeki Kürt milliyetçileri arasında da bir bağ kurulmaya başlandı. Kürtler ile laik kesimlerin özgürlüklerinin birbirine bağlı olduğu tezi üzerinden hatırı sayılır bir ilişki kuruldu.⁸⁶ Geriye dönük olarak Kürt milliyetçilerinin “aslında” Gezi Parkı Şiddet Eylemleri'nde yer aldığı iddialarının dillendirilmesi ve bu konuda yazıp çizilenlerin pişmanlık kokan ifadelerle bezenmesi boşa değildi.⁸⁷ Tüm bu grupları peyderpey bir araya toplayan süreçte 7 Haziran 2015 seçimlerinde elde edilen “başarı” muhalefet açısından zirve noktaysıydı.⁸⁸

Ancak laik kesimlerle Kürt milliyetçileri arasındaki bu yakınlaşma MHP'nin AK Parti'ye doğru kaymasına ve bir yakınlaşmaya yol açtı. Temmuz 2015'teki terör operasyonlarıyla birlikte AK Parti-MHP birlikteliği başladı. 1 Kasım 2015 seçimlerinden 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimine kadar olan süreçte mayalanan yerli-milli siyaset 15 Temmuz'dan sonra her geçen gün somutlaşarak bulunduğumuz noktaya kadar evrildi. MHP'nin kaybedilmesi muhalefet açısından

86. Erol Katırcıoğlu, “Gezi'den Yükselen Dumanlar”, T24, 7 Haziran 2013.

87. “HDP Gezi Direnişinde Yok muydu?”, *Radikal*, 27 Mayıs 2015.

88. “Kılıçdaroğlu: Demokrasi Kazandı”, NTV, 8 Haziran 2015.

dan büyük bir kayıptı. 7 Haziran 2015 seçimleri sonrası dile getirilen yüzde 60'lık blok hayallerinin suya düşmesi anlamına geliyordu.⁸⁹ Yine de MHP'nin AK Parti'yle yakınlaşmasına tepki olarak İYİ Parti'nin ortaya çıkması (ya da daha doğru bir ifadeyle “çıkarılması”) muhalefeti biraz da olsa rahatlattı.⁹⁰

Gerçekten de 2016'dan günümüze üçüncü dönemde muhalefet bloğu AK Parti iktidarını kendi mahallesine hapsedme, daha ileri giderek muhafazakar dindar mahalleyi parçalama ve iktidarı AK Parti'den geri alma hedefiyle hareket etmektedir. Kısaca eski Türkiye'nin restorasyonu hedeflenmekte, milli iradenin zayıflatılıp yerine gayrimillî bir siyasi irade getirilmek istenmektedir. Ancak 2010-2016 dönemi muhalefet bloğunun bel kemiğini oluşturan FETÖ'nün ülkedeki eski etkisini kaybetmesi muhalefetin elini kolunu bağlamaktadır. Bu durum muhalefetin yalpalamalarında kendisini göstermektedir. Örneğin 15 Temmuz sonrası muhalefet başta AK Parti-MHP iktidar bloğuyla kim daha yerli-millî yarışına girmeye yeltense de daha sonra başarılı olamayacağını görüp bundan vazgeçmiş durumdadır. CHP yerli-millî söylemi AK Parti'ye karşı bir silah olarak kullanmaktan öteye gidememektedir.⁹¹

Bunun akabinde laik-özgürlükçü hatta ağırlık verilmeye başlandı. 16 Nisan 2017 halk oylaması sonuçları muhalefete laik-özgürlükçü bir hat ile yerli-millî siyasetin iktidarını durdurma noktasında umut verdi.⁹² Ancak bunun 24 Haziran seçimleri için yetmeyeceğini de gösterdi. Bunun üzerine muhalefet sadece küskün MHP'li-leri kendi safına çekmenin ötesine geçerek AK Parti'nin toplumsal tabanına –özellikle de sempatan ve AK Parti'ye oy atmaya aday kararsız

seçmen kitlesi grubuna– seslenmesinin gerekli olduğu kanaatine vardı.⁹³ Her ne kadar başta FETÖ ve diğer marjinal muhaliflere destek gibi gözükse de “adalet yürüyüşü” ile başlayan adalet vurgusu buna yönelikti.

Hatırlanacağı üzere CHP Milletvekili Enis Berberoğlu 14 Haziran 2017'de “MİT turları görüntülerinin yayınlanması” davasında suçlu bulunarak 25 yıl hapis cezasına mahkum edilmiş ve tutuklanarak İstanbul Maltepe Cezaevi'ne konulmuştu.⁹⁴ Berberoğlu “Devletin gizli kalması gereken bilgilerini siyasal ve askeri casusluk maksadıyla açıklamak”la yargılanıyordu. Karar sonrası CHP MYK, Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu başkanlığında olağanüstü toplandı. Toplantı sonrasında sert bir açıklama yapan Kılıçdaroğlu kararı protesto amacıyla 15 Haziran günü Ankara Güvenpark'tan İstanbul Maltepe Cezaevi'ne elinde “adalet” yazan pankartla yürüyeceğini belirtti. Tüm parti teşkilatını ve vatandaşları da kendisiyle beraber yürümeye davet etti. Ertesi gün Kılıçdaroğlu ve partililer bu uzun yürüyüş eylemini başlattı.⁹⁵

İlk bakışta bu yürüyüş güç yetiremediği ve adaletinden bir beklentisi kalmadığı iktidara karşı bir sivil itaatsizlik eylemi görüntüsü verme çabasıydı. Keza sosyal medyada eylem Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinin ikonik eylemlerinden biri olan Gandhi'nin “Tuz Yürüyüşü”ne benzetildi. Tuz Yürüyüşü sömürgeci İngiltere'nin Hindistan'daki otoritesinin sarsılması ve nihayetinde ülkeyi terk etmesinde önemli bir oynamıştı. Eylem özünde Hint toplumunun iradesine ipotek koyan işgalci İngiliz gücünün sökülüp atılmasından ibaretti. Burada dikkat çekici olan CHP'li zihnin bilinçaltında AK Parti'nin halen

89. “Hükümeti Yüzde 60'lık Blok Kurmalı”, *Milliyet*, 16 Haziran 2015.

90. “İYİ Parti Kuruldu!”, *Sözcü*, 25 Ekim 2017.

91. “Kılıçdaroğlu'ndan Erdoğan'a: Yerli ve Milliyen Bunun Cevabını Vereceksin”, *Cumhuriyet*, 21 Kasım 2017.

92. Güven Gürkan Öztan, “Tüm Seküler Güçler Birleşmeli”, *BirGün*, 26 Haziran 2017.

93. “Saadet Partisi-CHP İttifakı Dindarların Korkusunun İstismasını Engelleyecek”, *Artı Haber*, 8 Haziran 2018, <https://www.artigercek.com/saadet-partisi-chp-ittifaki-dindarlarin-korkusunun-istisमारini-engelleyecek>, (Erişim tarihi: 14 Haziran 2018).

94. “MİT TIR'ları Davasında Karar Çıktı: CHP'li Vekil Enis Berberoğlu Tutuklandı”, *Cumhuriyet*, 14 Haziran 2017.

95. “CHP'nin 'Adalet Yürüyüşü' Başladı”, *Hürriyet*, 15 Haziran 2017.

bir yönüyle dışarıdan gelmiş ve devlete çöreklenmiş işgalci karanlık bir güç olarak kodlanmasının açığa çıkmasıydı. Halbuki Gandhi'nin mücadelesi milletin desteğini arkasına alan bir demokrasi mücadelesiydi ve zamanın ruhunun etkisiyle rüzgar Gandhi'nin arkasından esiyordu. Bu sebeple eylemi başarılı olmuştu. Kılıçdaroğlu'nun eylemi için aynısını söylemek oldukça zordu. Karşımızda ne Gandhi gibi gücünü millettten alan sahici bir lider ne de millet iradesinde temellenen bir demokrasi hareketi vardı.

Diğer taraftan CHP'nin ana sayfasında paylaşılan bir fotoğraf da dikkat çekiyordu. Anıtkabir'de çekildiği aşikar olan bu fotoğrafta Kılıçdaroğlu önde ve hemen arkasında silüet halinde büyük bir "askeri" kalabalık onu büyük yürüyüşünde takip ediyordu. Muhtemeldir ki askerin açıktan değil de silüet halinde resmedilmesi hem Kemalist hem de FETÖ'cü kadrolarıyla orduya duyulan eski inancın yerinde yeller esmesi kadar toplumun ulaştığı demokratikleşme düzeyinde askerden medet ummanın mahcubiyet duyulacak bir durum yaratması vardı. Burada esas olan uzunca bir süredir Kemalist cemahta dillendirilen "ikinci bir Kurtuluş Savaşı" ihtiyacına gönderme yapılması, klasikleşmiş "ordu göreve" sloganının tekrarlanması ve Kılıçdaroğlu'nun da "ulu önder" pozisyonuna yerleştirilmesi idi.⁹⁶

Fotoğrafa yönelik CHP'nin FETÖ'nün "15 Haziran'da darbe olacak" tezviratına destek verdiği eleştirileri yapıldı. Bununla AK Parti ve toplumun geniş kesimlerine açıkça gözdağı verildiğini görmemek elbette mümkün değildi. Daha vahim olan nokta ise "demokrasi mücadelesi" verdiğini iddia eden bir partinin halen ordu gibi siyaset dışı antidemokratik güç odaklarını açıkça bir koz olarak kullanabilme cesaretini gösterebilmesiydi.

CHP'nin demokratik siyasete bu denli uzak oluşu FETÖ gibi vatansız ve otoriter zihniyetli te-

rör örgütleriyle ve millet iradesini hiçe sayan emperyalist dış güçlerle kol kola girerek AK Parti'ye –genel olarak da millete karşı– iktidar mücadelesi vermesini kolaylaştırmaktadır. Batı'dan verilen suffleyle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bayraklaştırdığı "Rabia işareti" için Kılıçdaroğlu'nun alelacele "terör sembolü" yakıştırmaları yapması boşuna değildir.⁹⁷ Dış güçlerle ana muhalefet arasında dikkatleri celbeden bir senkronizasyonun varlığı belli bir süredir söz konusudur.

Gerçekten de muhalefet kanadında artan bir şekilde adalet olgusuna yapılan vurgu dikkat çekmektedir. 24 Haziran seçimlerine gidilirken muhalefet partileri arasındaki ittifak görüşmelerinde adalete sıklıkla vurgu yapılmaktadır. "İslamcı" Saadet Partisi'nin (SP) bu denli gündemi işgal etmesi ve muhafazakar dindar kimlikli 11. Cumhurbaşkanı Gül'ün isminin ittifakın Cumhurbaşkanı seçimine ortak aday olarak muhalifler tarafından açıkça telaffuz edilmesi ve SP ile Gül'ün bu minvaldeki açıklamaları muhafazakar dindar toplum kesimlerini etkilemeyi hedefleyen arayışa yöneliktir. Ancak İYİ Parti'nin cumhurbaşkanı adayı Meral Akşener'in uzlaşmaz tavrı neticesinde "yeterli mutabakat"ın oluşmaması sonucu Gül'ün adaylığı suya düşmüştür.⁹⁸ Son dönemlerde dindarlık ve din tartışmaları üzerinden hükümeti yıpratmaya yönelik sürdürülen "yan" kampanyayı da bu bağlamda değerlendirmek gerekir.⁹⁹

24 Haziran'da erken seçim yapılması kararı alındıktan sonra muhalefetin laik kimlik vurgusunu geri plana iterek –her ne kadar muhalefet içerisindeki bazı kesimler buna dirense de–¹⁰⁰ adalet ile özgürlük arasında bir denkleştirmeyle hareket etme yoluna gittiği gözlemlenmekte-

97. "Kılıçdaroğlu: Rabia Simgesi Terörist Simgesi", *Akşam*, 7 Haziran 2017.

98. "Abdullah Gül'den Beklenen Adaylık Açıklaması", CNN Türk, 28 Nisan 2018.

99. "Deizme Yönelmekten Başka Çare Bırakılmadı Gençlere", T24, 4 Nisan 2018.

100. "CHP Listesi Açıklandı, Ortalık Karıştı", *Sözcü*, 21 Mayıs 2018.

96. "CHP'den 'Kontrollü Yürüyüş'", *Türkiye*, 16 Haziran 2017.

dir.¹⁰¹ Millet ittifakını oluşturan muhalefet partileri parlamenter sistemle ekonomik kalkınma sorunları ve gelir adaletsizliğinin giderilmesi, güçler ayrılığı ile terörle mücadelede mağduriyetlerin ortadan kaldırılması gibi konular arasında çok güçlü olmasa da bağ kurmaya çalışmaktadır.¹⁰² İttifakı oluşturan siyasi partiler tarafından dile getirilen “ilkeler ittifakı” bu durumu ifade etmektedir.¹⁰³ İlke yerine ilkelerden bahsedilmesi partiler arasındaki kimlik ve ideolojik farklılıkların büyüklüğünün ve çelişkilerin bir sonucudur. Bunun ayrıca kamuoyu nazarında dağınk bir görüntü verdiğini de belirtmek gerekir.

“Kemalist” CHP, Türk milliyetçisi ve ulusalcı İYİ Parti, “İslamcı” SP ve Kürt milliyetçisi ve ayrılıkçı HDP’nin bir araya gelmesi hem parti hem de seçmen kitlesi düzeyinde izahı zor bir durumdur. Bu partiler ve seçmen kitleleri arasında bariz ve devasa çelişkiler bulunmaktadır. Ancak ortak düşmanın –yerli ve milli siyasi özne– varlığı bu çelişkileri yumuşatmakta ve ikinci plana atmaktadır. Dolayısıyla bu partiler arasında kimlik ve ideolojik ayrışmadan kaynaklanan iç çelişkiler kadar ve belki de daha önemlisi üç artı bir (3+1) partiden oluşan siyasi bloğun¹⁰⁴ toplumdaki adalet ve özgürlük talepleri üzerinden toplumsal kimlik tanımı geçişken ve muhafazakar toplumsal kesimlere ne ölçüde etki edeceğidir. Bunun yegane ölçütü toplumun bu partilerin oluşturacağı bir iktidarın öncelikle sürdürülebilir olduğuna inanması, daha sonra ise adaleti ve özgürlüğü AK Parti-MHP ittifakına oranla daha fazla sağlayacağına ikna olmalarıdır. Burada özellikle kritik mesele muhafazakar kesimin anlam dünyasında büyük öneme sahip olan adalet kavramıdır.

101. “Kılıçdaroğlu Yeni Dönemde Daha ‘Yerli ve Milli’ Bir Siyaseti Önceleyecek”, T24, 6 Şubat 2018.

102. “Hakkı Adaleti Savunmak için Bu Millet İttifakı Kuruldu”, Timeturk, 3 Haziran 2018.

103. “Saadet Partisi Son Noktayı Koydu: Kurulacak Bir İttifak Varsa, ‘İlkeler İttifakı’ Diyoruz”, T24, 11 Mart 2018.

104. “Demirtaş’ın ‘Demokrasi Bloğu’ Önerisi Kandil’den”, *Aydınlık*, 4 Haziran 2018.

SONUÇ

Tüm bu tartışma 24 Haziran seçimlerinde yaklaşık yüz elli yıllık bir siyasi mücadelenin oynanacağını ortaya koymaktadır. Bir tarafta millet iradesini siyasi otoritenin yegane kaynağı olarak gören, bunu yerli-milli siyasetle hayata geçirmeye çalışan ve bu otorite iddiasını ve siyasetini Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle bir siyasi forma döken iktidar kanadı yer almaktadır. Bu siyasi tercihler iç siyasi alanda demokratik bir Cumhuriyet rejiminin tam anlamıyla tesisini, yakın çevresinde Türkiye’yi etkin ve nüfuzlu bölgesel güç yapma ve küresel çapta ise ülkeyi uluslararası bir güç olma rotasına sokma hedefinin kovalanmasını ortaya koymaktadır. İktidar demokratik, güçlü ve bağımsız bir Türkiye hedefi gütmektedir.

Bunun karşısında muhalefet iktidarın değişim hamlesini durdurmanın peşindedir. Şayet iktidar durdurulursa eski Türkiye’yi geri getirmenin mümkün olacağına inanılmaktadır. Dolayısıyla muhalefetin 24 Haziran’da seçmene sunduğu vaat otoritenin bürokratik sınıfın ya da siyaset dışı güçlerin elinde olduğu, dar laik-milliyetçi bir ideolojiyle devletin millete kapandığı ve toplumun hiyerarşik olarak düzenlendiği, vesayetçi parlamenter siyasi formla siyaset kurumunun pasifleştirildiği bir düzendir. Bu düzen iç siyasi alanda oligarşik bir yapılanma, yakın çevresinde içine kapalı ve reaksiyoner bir dış politika ve küresel çapta ise Batı’ya bağımlı bir uluslararası siyaset öngörmektedir.

İktidar, muhalefetin özellikle son dönemde geldiği nokta açısından iktidarı muhafazakar dindar mahallenin sınırlarına sıkıştırma ve bu mahalleyi parçalama stratejisine karşı şu adımları atmalıdır:

- Öncelikle seçim kampanyası döneminde gündemin adalet ve özgürlükten ziyade güvenlik ve beka sorunları tarafından belirlenmesini sağlamak
- Bunun tam anlamıyla sağlanamadığı noktada ise muhalefetin dağınk yapısı nedeniyle

bir iktidar alternatifi olamayacağı ve ayrıca adalet ve özgürlük taleplerini karşılamak noktasında yetersiz kalacağını göstermek

- Muhalefeti oluşturan partiler arasındaki iç çelişkileri çok daha görünür kılarak karşı bloğu zayıflatmak
- Özellikle ekonomik nedenlerle ortaya çıkmakta olan adalet taleplerini yatıştırarak adımları bir an önce atmak ve bu talepleri karşılamaya yetkili yegane aktör olduğuna toplumu ikna etmek

Bunun karşısında muhalefetin başarısı ise şunu gerçekleştirmesine bağlıdır: Muhalefet yerli-millî siyasi öznenin karşısına ayakları yere

basan ve somut bir siyasi özne ortaya koymak zorundadır. İdeolojik farklılıklarını aşarak ortak bir siyasi özne yaratmayı başardığı sürece muhalefet seçimlerin sonucunu etkileyebilir. Muhalefetin bir bütünlük oluşturmayan ve ucuz popülist vaatlerle bezenmiş siyasi kampanyalarla bunu gerçekleştirmesi pek mümkün değildir. Ancak muhalefet henüz bunu başarabilmiş değil ve giderek bu noktadan uzaklaşmaktadır. Elbette bunun başarılmasının derin yapısal nedenleri bulunmaktadır. Bu çalışmanın da ortaya koyduğu gibi muhalefetin millet iradesini benimsememesi, yerli-millî siyasete uzaklığı ve demokrasiye mesafeli tutumu kapsayıcı bir siyasi özne ve siyaset ortaya koymasını engellemektedir.

24 Haziran seçimleri sadece on altı yıllık süreçte kritik bir dönüm noktasını oluşturmakla kalmayıp Türkiye’de siyasi düzenin demokratikleşmesi sürecinin başladığı yani modern demokratik siyasetin kök saldığı 19. yüzyıldan günümüze yaşanan sürecin final karşılaşması durumundadır.

Dolayısıyla 24 Haziran seçimlerinde siyasi partilerin pozisyonlarının sağlıklı bir analizi –topluma sundukları vaatler gibi– ülke siyasetinin tarihi ve yapısal evrimini ısıtlayan bir bakış açısı üzerinden değil ancak Türkiye’de siyaseti şekillendiren bu kadim mücadele çerçevesinde ele alınarak yapılabilir.

Bu analiz tarihi-yapısal bir çerçeveden 24 Haziran seçimlerinin siyasi anlamını ortaya koymaya çalışmaktadır. AK Parti’nin vücuda getirdiği yerli-millî siyaset ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini de bu çerçeve içerisinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada cevabı aranan sorular şunlardır: Türkiye’de siyasi partileri birbirinden ayıran temel sorunsal nedir? AK Parti siyaseti içerisinde yerli-millî siyaset nereye oturmaktadır? Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin siyasi anlamı nedir? Muhalefet AK Parti’nin öncülük ettiği köklü siyasi değişime nasıl bir reaksiyon göstermiştir?

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org